

Počátky slovenského osídlení v bihorskó-salajské oblasti Rumunska: osídlení vrchů (Stará Huta, Gemelčička, Nová Huta, Židáreň, Sočet)*

Radek Ocelák[†]

15. července 2017

radioc@seznam.cz, <http://ocelak.cz>

Tato verze článku z 15. 7. 2017 je definitivní; případné budoucí aktualizace a opravy budou zveřejněny v samostatném dokumentu.

English abstract

The origins of the Slovak settlement in the Bihor and Sălaj area of Romania: colonization of the hills (Huta Voivozi, Făgetu, Sinteu, Valea Târnei, and Socet)

The paper is an investigation into the origins of the large Slovak settlement in Munții Plopiș, a mountain range in the Bihor and Sălaj counties of present-day Romania (until 1918, Hungary). Only the very hilly localities of Sinteu, Huta Voivozi, Socet, Valea Târnei, and Făgetu (Valea Ungurului) are considered here (the adjacent, lowland settlement of Budoi and other villages being set aside). First, I critically review the existing literature, showing that, basically, all our previous knowledge of the early Slovak history in the region relies upon one or two sources from 1930, which are, moreover, way below the standards of a thorough historical treatise. Then, I present a number of other historical sources, unknown to most or all of the previous authors, and examine the new light they shed on the origins of this settlement. The newly discovered sources make clear that the Slovak migration into the area was aroused by the establishment of two glass manufactures (Huta Voivozi, 1802 or shortly before; Sinteu, 1827 or shortly before) and three potash manufactures (Călin, 1815; Valea Ungurului,

*Tato studie nebyla podpořena grantovým projektem ani jinak financována z veřejných prostředků. Autor je soukromý nezávislý badatel. Vaše podpora je pro další výzkum velmi důležitá. Více na <http://ocelak.cz>

[†]Ke vzniku této studie přispěla informací, průběžným komentářem, upozorněním na důležitý historický materiál nebo přímo jeho poskytnutím ke studiu celá řádka osob, mj.: Luboš Koleňák, Hana Kutláková, Jiří Woitsch, Jarka Zetochová, Dušan Zetocha, Juraj Laššák, Štěpán Smolen, místní faráři Augustin Albert, Martin Rolník, Peter Kubafak, Ján Maškara a Jaroslav Frnka. Rád bych jim na tomto místě všem poděkoval. Zvláštní dík patří Janu Danielovi za nezištné poskytnutí jeho odborného archivu k mému studiu.

1816; Valea Târnei, about 1830). The rate of immigration substantially grew in the late 1820s and remained high for the whole 1830s. In about 1840, the Slovak colonization of the area was basically finished. The most important source region for this migration, by a large margin, was constituted by the parishes Šoltýska and Lom nad Rimavicou of present-day Slovakia, which in turn had been colonized largely from the regions Orava and Kysuce, about one generation earlier.

1 Úvod

Sedmihradské Rudohoří, jinak též podle rumunštiny Plopišské vrchy nebo v maďarštině Réz, se táhne v délce několika desítek kilometrů ve směru ze severozápadu na jihovýchod, na území dvou žup dnešního severního Rumunska: Bihor a Sălaj. Od počátků kolonizace v době někdy před dvěma staletími byly tyto vrchy osídleny téměř čistě slovenským obyvatelstvem. Slováci si zde vzhledem k izolaci od okolního rumunského a maďarského světa dokázali po celou dobu udržet vlastní jazyk a kulturu. Po 2. sv. válce odešla přibližně polovina obyvatel v rámci tzv. reemigrační akce natrvalo do Československa a dnes, po otevření hranic na severozápad, se oblast dále vyliďňuje. Přesto v ní ale Slováci dodnes tvoří většinu.

Ze širší literatury, která k historii tohoto osídlení existuje, by se mohlo zdát, že jeho počátky na konci 18. století a v první polovině 19. století jsou dobře propátrány, doloženy větším množstvím nezávislých zdrojů. Není tomu ale tak. Cílem přítomné studie, nikoli skromným, je napravit tento stav. K tomuto cíli hodlám dospět

1. cestou kritického zhodnocení toho, co nám k někdejšímu příchodu Slováků do Sedmihradska a k jejich původu sděluje existující historická literatura,
2. cestou představení a informačního vytěžení dosud málo známých nebo zcela neznámých pramenů, které ve svém úhrnu dovolí podat přesnější obraz osídlovacího procesu.

Obě tyto složky jsou provázané. Informacím z dobových pramenů je totiž třeba uvolnit prostor odmítnutím některých pochybných údajů starší literatury, které se díky přebírání dalšími a dalšími autory pozvolna staly téměř kanonickými (nikoli vinou původních autorů).

V této studii se budu věnovat prvotní slovenské kolonizaci ve vlastní oblasti rudohorských vrchů, tj. původu obcí Nová Huta (Sinteu), Stará Huta (Huta Voivozi), Sočet (Socet), Židáreň (Valea Târnei), Gemelčíčka (Făgetu, dříve Valea Ungurului, Maďarpotok). V budoucí práci bych se pak rád zaměřil na prvotně (tj. přímo z oblasti dnešního Slovenska) kolonizované obce nížin přilehlých k těmto vrchům (Bodonoš, Boromlak, Varzaľ), jakož i na vzdálenější slovenské obce bihorsko-salajské oblasti (Fegernik, Bogdana Huta aj.). Stranou nyní zůstávají všechny obce a osady této oblasti, které byly Slováky osídleny druhotně, s východiskem v prvotně kolonizovaných místech a většinou až počátkem 20. století.

2 „Tři kolonizační vlny“ – skutečnost, nebo mýtus?

Existuje-li vůbec nějaké obecnější povědomí o původu rudohorských Slováků, patří k němu dnes zřejmě toto: Kolonizace sedmihradského Rudohoří proběhla ve třech vlnách, z nichž první vlnu představovalo osídlení Bodonoše, Boromlaku a Varzaľu kolem roku či po roce 1790 (1785) uherským magnátem Barányim; druhou vlnu osídlení Gemelčičky, Nové Huti a Židárně k rokům 1811 (místní část Gemelčičky Salajka) a 1817 (ostatní lokality) rodinou Bánffy; třetí vlnu pak osídlení Staré Huti a Sočetu hrabětem Batthyánym roku 1830.¹

Toto vymezení prvotní slovenské kolonizace Rudohoří najdeme dnes s malými variacemi, a někdy i s četnými odkazy, v desítkách publikovaných prací, jež se minulostí tohoto kraje z nějakého úhlu věnují. Co však z této relativně široké literatury není zřejmé, je, že téměř veškeré tradované historické údaje pocházejí původně z jednoho jediného zdroje, kterým je kniha Romana Urbana z roku 1930, nebo přinejlepším navíc ještě ze zprávy podané téhož roku Antonem Granatierem a Ladislavem Třešňákem. Situaci zneřehledňuje mj. hojně využívaný článek Ľudovíta Hamáše z roku 1974 – ten v otázkách nejstarší historie pouze opisuje starší práce, aniž je přiznává jako své zdroje; díky tomu s ním pak velká část návazné literatury nakládá jako s hodnotným nezávislým zdrojem.

Vzhledem ke klíčovému postavení zmíněných dvou zdrojů z roku 1930 v naší znalosti této historie² je důležité vrátit se k těmto textům a pečlivě zhodnotit, co se v nich ve skutečnosti tvrdí a na jakém základě.

Obširnější údaje k nejstarší historii obsahuje Urbanova kniha³. Čteme v ní k příchodu Slováků do sedmihradského Rudohoří především následující pasáže, které kvůli přehlednosti v dalším odkazování číslujeme:

1. „Majetníky celého tohoto horského komplexu byli odedávna maďarští magnáti: Batthyányi, Bánffy, Barányi a Kereszegi. Severní a západní část patřila hraběti Barányimu, východní část baronu Bánffy-mu a Kereszegimu, střední a jižní část hraběti Batthyányimu.“ (s. 99)
2. „Ke konci 18. století počali tito magnáti káceti rozsáhlé lesy a později někteří zavedli v nich výrobu „popelového sádra“ potaše, po němž byla i jinde značná poptávka. K těmto pracím najali rumunské rodiny z dalekého okolí. Rumuni se jim však neosvědčili, pracím těm nerozuměli a výkony jejich byly velmi slabé. Zvláště nespokojný [sic] byl s nimi Barányi a proto poslal do chudých krajů stolice gemerské a zemplínské agenty, aby získali

¹Udává se s různými variacemi v titulech jednotlivých šlechticů (kníže, hrabě, baron, gróf, magnát...) a zásadně bez upřesnění, o kterého konkrétního člena rodu se mělo ve skutečnosti jednat.

²Tohoto spoléhání veškeré pozdější literatury na pouhé dva výchozí texty si správně všímá už Lipavská (1983).

³Původní vydání z roku 1930 bylo přetištěno roku 2005 nakladatelstvím Ivana Kraska v Nadlaku. I když nové vydání mění původní název Čechoslováci v Rumunsku na Češi a Slováci v Rumunsku, jeho text je podle mého zjištění až na naprosté drobnosti věrný originálu a dále v této studii cituji z něj, není-li uvedeno jinak.

Slováky k stěhování do těchto zapadlých končin. Práce náhončích byla celkem lehká. Lid slovenský byl tenkrát v nevolnictví, musel konati panstvu těžké roboty, hladu byl u něho častým hostem, takže s lehkým srdcem opouštěl svá rodná místa a spěchal do „eldoráda“, jaké se mu slibovalo.“ (...) Roku 1790 vypravilo se asi 50 slovenských rodin do Rudohoří. Barányi usadil je v lesích kolem nynějšího Bodonoše, Borumlaku a Verzáru. V následujících letech přicházely do tohoto kraje stále nové družiny vystěhovalců, až r. 1803 byla veškerá další kolonizace na panství barányiovském zastavena. Přistěhovalci byli většinou dřevorubci ze zemplínské stolice a byli najati výhradně jen ke kácení lesů.“ (s. 100)

3. „Okolo roku 1810 následovali příkladu Barányiho i drzí magnáti, Bánffy a Batthyányi a povolávali z horního Slovenska na svá panství slovenské kolonisty. Zvláště silnou kolonizaci středního a jihovýchodního Rudohoří prováděl Bánffy. Ten počal tam s výrobou skla a potaše (...) Agenti jeho pracovali hlavně ve stolici zemplínské, odkudž vypravili do Rudohoří dvě veliké družiny vystěhovalců. První část přišla r. 1811 a druhá r. 1817. Roku 1811 peníze klesly, lid přišel o své majetky a r. 1817 panoval následkem neúrody ve stolici zemplínské veliký hlad.“ (s. 102)
4. „Ve starých maďarských zápisech, jež podařilo se mi v Maďarpotoku získati, o tomto stěhování čteme: [maďarský text⁴] V dosloveném překladu jest to asi toto: Rodina barona Bánffy-ho, chtějíc veliké množství dříví zpeněžit, začala vyvážeti popelní sádlo s několika rodinami rumunskými, které přišly ze Salajky a jimž postavila lesní obydlí, které je až podnes viděti. K té práci rumunští dělníci byli neschopni a bylo jich málo, proto volala ze sousední Zemplíně (Abany a Arva okresů) potřebné rodiny, které roku 1811 o peníze byly ochuzeny a roku 1817 hladem trpěly a ty ve velikém množství putovaly do Eldoráda. Pro ně to byl pravý ráj, protože na vykácených místech zpracovaly pole pro sebe (...)“ (s. 102-103)
5. „První rodiny přistěhovalců usadily se v rumunské kolonii Salajce. Dodnes jedna část vesnice Maďarpotoku nazývá se Salajka. Dalším vykázaný byla místa nynější „Maguře“, „Podškole“ v Maďarpotoku. „Eldorádo“ skutečně zlákal mnoho chudých Slováků a přehnané zprávy způsobily v zemplínské stolici pravou vystěhovaleckou horečku. Po roce 1817 proudily do Rudohoří davy chudáků, které Bánffy usazoval po kopcích od Maďarpotoku na západ. Na jeho panství vznikly tyto slovenské osady: Maďarpotok, Židareň

⁴„Br. Bánffy család a rengetek fa tömeget némikép értékesíteni akarván hamuzsír főzeshez fogott az ide csábitott néhány oláh családdal es pedig Szalajka (hamuzsír) telepen, hova ersészalakot építettett s hol most is látható a hamuzsirt kifőző 1 1/2 mt almérőjű vas üst. Minshogy ezen munkához az oláh munkások alkalmasak nem voltak, és a számuk csekélyisége vegett is, a srükségeltető munkásokat Zemplén (Abony és Arva), megyékből ida csalogották, kik részint az 1811 évi penz devalvatio, részint az 1817 évi éhínségáltal győrttetve csoportosan az ígért Eldoradóba menekültek. És valóban rájuk nézve az volt, mert a letarolt részeket munka ellenébe hasznónélverték, s az emberi kéztőt még erintetnel dus erdei humus réteg munkajutak százsorosan jutalmartam tetszés szerinti számu állatjait az erdőben szabadon legeltethétek. Ezen örvendetes hírtől buzdítatva a bevándorolt tótok narnáma evről – evre szaporodnak.“
Znění slova építettett opraveno dle původního vydání Urban (1930).

a Nová Huť. Po roce 1820 stěhování Slováků trochu přestalo, ale nabylo opět značných rozměrů r. 1830, kdy počal s kolonizací i Batthyányi. Ten usadil Slováky po kopcích nynější Staré Huti a Sočetu.“ (s. 103) Všechny tyto údaje jsou pak znovu rozepsány v pasážích podle jednotlivých obcí:

6. „Zakladateli Nové Huti byli Slováci ze stolice zemplínské, sáryšské [šarišské - pozn. RO] a gemerské. Kolonizoval je zde baron Bánffy na kácení lesů. První slovenské rodiny přišly r. 1817. Později, když byla založena skelná huť, byli povoláváni i hutníci.“ (s. 107)
7. Stará Huta: „Obec byla založena Slováky, kteří přišli ze zemplínské stolice v r. 1830.“ (s. 111)
8. Židáreň: „Jak již bylo uvedeno, založena byla Slováky ze zemplínské stolice v letech 1817–1820. Přivedl je sem baron Bánffy na kácení svých lesů.“ (113) 9) „Maďarpotok [Gemelčička – pozn. RO] založen byl zemplínskými Slováky roku 1811. Povolal je baron Bánffy (...) První slovenské rodiny usadily se v rumunské kolonii Salajce, neboť Bánffy většinu rumunského dělnictva propustil ze svých služeb. Po roce 1811 přicházely nové houfy a zakládaly druhé čtvrti: Podškolu a Maguru. Toto hlavní stěhování Slováků do Maďarpotoku trvalo až do r. 1817.“ (s. 116-117)

Domnívám se, že tyto pasáže nemají všechny pro nás stejnou informační hodnotu, nýbrž je třeba vnímat je v jejich vztazích původnosti a odvozenosti. Oblast Bodoňoše, Boromlaku a Varzaľu ponecháme pro tuto studii stranou, ostatní úryvky však podrobíme detailnějšímu zkoumání. Pasáže 6–9 zřetelně jen pro jednotlivé obce rozepisují a opakují, co je nejprve uvedeno souhrnně v pasážích 3–5. Přitom ovšem zjednodušují, posouvají původní vyznění a uvádějí konkrétní roky s jistotou, která není neurčitostí předešlých pasáží ospravedlněna. Kladou tak založení Nové Huti jednoznačně do r. 1817, Staré Huti do r. 1830 a Gemelčičky do let 1811–1817, aniž by se to přísně vzato dalo takto vyčíst z pasáží 3–5. S přejímáním těchto konkrétních datací bychom tedy měli být velmi opatrní.

Neméně důležité je, že vztahy odvozenosti existují i mezi pasážemi 3–5. Při bližším pohledu je zřejmé, že pasáž 5 a pasáž 3 jsou ve svých informacích částečně, resp. téměř zcela závislé na pasáži 4, jež sama podává originál nalezeného maďarského záznamu a jeho překlad. Rozbor této pasáže je tedy pro naše zhodnocení Urbanových informací zcela klíčový. Ačkoli je překlad označen za doslovný, obsahuje oproti maďarskému originálu různé chyby či odchylky.

- Chybný je překlad v části „s několika rodinami rumunskými, které přišly ze Salajky a jimž postavila lesní obydlí, které je až podnes vidětí“. Podle originálu rodiny nepřišly ze Salajky, nýbrž se usadily na Salajce, a na místě není vidět lesní obydlí, nýbrž železný kotel o průměru 1 1/2 metru, užívaný kdysi na vaření potaše.
- Na chybné čtení zápisu „Zemplén (Abony és Arva)“ jako „zemplínská stolice, okresy Abony a Arva“, namísto správného „stolice zemplínská (abovská, oravská)“ (tj. tři různé stolice), upozornil už Čestmír Krátký (1956).

- Zásadní pasáž s datací příchodu do oblasti Gemelčičky zní v doslovnějším překladu z maďarštiny takto: „přilákali sem/tam ze zemplínské (abovské, oravské) župy potřebné dělníky, kteří zčásti měnovou devalváci z roku 1811, zčásti hladomorem z roku 1817 byvše ztrápeni, hromadně utekli do slíbeného Eldoráda“. V tomto místě je i samotný Urbanův překlad v pasáži 4 víceméně správný – k posunu ale dochází při jeho parafrázování v ostatních pasážích. Ze samotného originálu ani prvotního překladu nikterak nevyplývá, že by slovenské rodiny přicházely už od roku 1811! Roky 1811 a 1817 jsou pouze datací katastrof, v jejichž (kombinovaném?) důsledku v původní krajině nebylo k vydržení, a je dobře možné, že fáze odchodu nastala až roku 1817 nebo po něm.

Nebudeme zřejmě daleko od pravdy, vyslovíme-li podezření, že citovaný maďarský záznam⁵ je vedle podání místních lidí jediným spolehlivějším zdrojem, který Urban k příchodu Slováků na Gemelčičku ve skutečnosti má. Zbytek jsou více nebo méně přesné parafráze a extrapolace tohoto dokladu, sloužící čtivosti (a rozsahu) knihy, ale z historického hlediska zřejmě irelevantní. Za nepodložené si tedy dovoluujeme prohlásit především tvrzení o „dvou velikých družinách vystěhovalců, první r. 1811 a druhé r. 1817“ a o tom, že hlavní stěhování na Gemelčičku (napřed Salajku, pak Maguru a Podškolu) proběhlo mezi lety 1811–1817.

Těžší je posoudit údaj pasáže 5 o založení Židárně a Nové Huty po roce 1817 a do roku 1820, jakož i o údaj o založení Staré Huti a Sočetu po roce 1830. Pro ty zřejmě musíme předpokládat další zdroj (nebo se v prvním případě jedná jen o divokou extrapolaci z maďarského záznamu?), s ním nás ale Urban neseznamuje. K dispozici nemáme nic než jeho tvrzení.

Zavádějící může být také Urbanovo opakované líčení množství rodin, které v dané době do Rudohoří přicházely. Snad je jeho kořenem jediné vyjádření „hromadně utekli do slíbeného Eldoráda“ v maďarském zápisu, z něhož se v Urbanově sugestivním líčení stávají „veliké družiny vystěhovalců“, „pravá vystěhovalcká horečka“ a „davy chudáků proudící do Rudohoří“. Ohledně toho, jakou roli vedle jediného historického záznamu hraje autorova obrazotvornost, nás může varovat i skutečnost, že tento obraz autor anachronicky promítá i do popisu barányiovské kolonizace Bodonoše a okolí v pasáži 2. Skutečný rozsah kolonizace, co do počtu příchozích lidí či rodin, zůstává velmi sporný.

Obraťme se nyní k druhému z původních zdrojů informací pro pozdější literaturu. Příspěvek Granatiera a Třešňáka k otázce rudohorských Slováků se obvykle cituje ve verzi pětistránkového článku (1930a) z časopisu Naše zahraničí. V archivu Náprstkova muzea jsem objevil 36stránkovou strojopisnou zprávu Granatiera a Třešňáka z téhož roku, jejíž zkrácenou verzí časopisecký článek je. Z této zprávy, dále označované jako Granatier a Třešňák (1930b) nebo jen krátce GT, zde budu vycházet.

K dataci příchodu Slováků do oblasti se v ní dozvídáme především toto: „O počiatkoch kolonizácie v tomto divokom kraji vieme z listu nebohého historika Karácsonyiho, ktorý list cituje vo svojej zpráve pán Anton Kompánek. Dľa něho

⁵Může citace pocházet z materiálu *Historia Domus Maghyarpatak* zmiňovaného v práci Daniel (2009)?

slovenské kolonizovanie okolia Bodonošu, Baromlaku a Verzáru stalo sa okolo 1800, medzi 1790–1803. Majiteľ ohromných lesov nad Ďeľešdom gróf Batthyányi chcel zaviesť vtedy veľmi výnosné pálenie popolovej masti. Pretože sa tomu miestne obyvateľstvo nerozumelo, povolal si Slovákov a usadil ich v okolí dnešnej Starej Huti. Stalo sa to okolo 1835. Židáreň (Hármaspatak) a Maďarpotok bol kolonizovaný zase barónom Bánffym okolo 1830.“ (s. 9)

Podstatné je tu uvedenie zdroje, ze ktorého Granatier a Třešňák svoji dataci preberajú. Na inom mieste zprávy (str. 1) sa uvádza, že rímskokatolíckeho knieža Antona Kompánka, tou dobou tajemníka Spolku sv. Vojtecha v Trnave, vyslala k sedmihradským Slovákom slovenská odbočka Národnej rady Československej v prosinci roku 1927, a ten že sepsal ze své cesty obšírnou zprávu. Tuto zprávu se mi dosud bohužel nepodařilo nikde dohledat. Jméno údajného Kompánkova zdroje bezpochyby odkazuje na osobu Jánoše Karácsonyiho (1858–1929), profesora historie, později též titulárního biskupa v Oradeji (tj. autora zajiště se přístupem k archivům biskupství, pod něž oblast Rudohoří církevně spadá).

V datování příchodu Slováků na Gemelčičku a Židáreň (okolo 1830) a do okolí Staré Huti (okolo 1835) se Granatier a Třešňák liší od Urbana. Nová Huta a Sočet nejsou zmíněny – pokud je ovšem autoři tiše nepočítají k „okolí dnešnej Starej Huti“⁶. Oba texty se naproti tomu shodují v údajích ohledně osídlení Bodonoše, Boromlaku a Varzáru, ohraničeného roky 1790 a 1803. Pro GT je jednoznačně zdrojem této informace ztracená Kompánkova zpráva, a naprostá shoda v údajích nás vede k domněnce, že tuto zprávu využil i Urban (aniž ji jako svůj zdroj uvedl).

I jiné skutečnosti ukazují, že text Urbana a text Granatiera s Třešňákem nemůžeme považovat za dva nezávislé zdroje. Dle zprávy GT jak oni sami, tak Urban navštívili sedmihradské Rudohoří v průběhu jediného roku 1929; Urban sepsal prý z této cesty vlastní zprávu a GT se ve své zprávě, datované 15. ledna 1930, o znalosti Urbanovy zprávy zmiňuje. Urbanova zpráva by přitom neměla být totožná s jeho knihou z roku 1930, neboť v té naopak některé pasáže svědčí o silné inspiraci zprávou Granatiera a Třešňáka.⁷

Zacházíme tu tedy ne se dvěma nezávislými zdroji, ale se dvěma navzájem blízkými a informačně provázanými texty, do jejichž vztahu (a tedy do původu předkládaných tvrzení) by mohl vnést světlo snad jen případný objev zdrojové Kompánkovy zprávy. Do té doby můžeme náš rozbor uzavřít shrnutím toho, co z obou textů skutečně ob stojí jako skutečné tvrzení o době příchodu Slováků do Rudohoří (byť ne nutně tvrzení dále doložené). Při pomnutí otázky Bodonoše a spol. sem patří:

- osídlení Gemelčičky v pořadí od Salajky po r. 1817 (dle Urbana)
- osídlení Židárně a Nové Huti po r. 1817 a snad před r. 1820 (dle Urbana)

⁶v tom případě by ovšem Nová Huta měla v rozporu s Urbanovým tvrzením být osídlena rodinou Batthyány; což nicméně podle stávajících zdrojů nepovažuji za vyloučené – viz dále.

⁷Srovnání podání školské situace v obci Maďarpotok na str. 117–118 Urbanovy knihy a na str. 15 zprávy Granatiera s Třešňákem, nebo také jejich popis původní situace v Rudohoří (Urban str. 99, GT str. 9) – ovlivnění je nesporné, přičemž Urban zestručňuje a zplošťuje podání GT, které je stylově živější a v případě Maďarpotoka ukazuje na vlastní zkušenost z místa.

- osídlení Staré Huti a Sočetu po r. 1830 (dle Urbana)
- osídlení Židárně a Gemelčičky kolem r. 1830 a „okolí Staré Huti“ kolem r. 1835 (dle Granatiera a Třešňáka)

Naproti tomu další údaje, které se z Urbanovy knihy rozšířily do pozdější literatury, zvláště založení Gemelčičky k r. 1811 a některé další přesné datace, je třeba rovnou odmítnout, neboť nespĺňují dokonce ani kritérium vnitřní konzistence zdrojového textu a můžeme se důvodně domnívat, že jim chybí reálný podklad.

Celé období (dnes již téměř devadesát let!) další literatury k tomuto tématu můžeme vidět, co se týče samotné datace příchodu Slováků do vlastního Rudohoří, pouze jako přehledku přejímání údajů, zpravidla dostopovatelných k jednomu či druhému zdroji z roku 1930. Nikomu z pozdějších autorů se nepodařilo datování Urbana a Granatiera s Třešňákem znovu ověřit a případně opravit.⁸ Tak z důležitějších prací například:

- Svetoň (1943) shrnuje kolonizaci v krátkosti podle Urbana a do popředí výkladu staví devalvační rok 1811.
- Štědranský (1949): „Hromadné kolonisování ze Slovenska končilo kolem r. 1830 ve Staré Huti a Sočetu.“ (str. 4, údaj dle Urbana)
- Segó (1956) staví svůj historický popis téměř zcela na Urbanovi a přiznává tento zdroj v závěrečném seznamu literatury, ne však u konkrétních pasáží.

Krátký (1956) jako první klade vedle sebe Urbana a Granatiera s Třešňákem a upozorňuje na rozdíly v jejich datování. Není nezajímavé, že v jeho práci se zřejmě poprvé mluví výslovně o „kolonizačních vlnách“ v Rudohoří. Pokud Krátký poznámenává, že GT oproti Urbanovi kladou druhou kolonizační vlnu až do doby kolem r. 1830 a třetí do doby kolem r. 1835, pak tím dělá víc, než že jen upozorňuje na nesrovnalost. Zároveň tím totiž nevědomky pro budoucnost stanoví kanonickou podobu problému počátků slovenského osídlení: formuluje ho jako otázku po datování tří kolonizačních vln. Tedy: je nadále dáno, že sedmihradské Rudohoří bylo ze Slovenska osídleno ve třech vlnách, a ptáme se, kdy tyto vlny proběhly. Nemusí se jednat o nevinnou záměnu. Domnívám se, že kusý a neověřený výklad Urbana a Granatiera s Třešňákem nestačí k tomu, abychom tři (a právě tři) vlny považovali za jistý fakt a pustili ze zřetele možnost, že kolonizace proběhla např. nezávisle v každé obci nebo pozvolným způsobem, pro něž označení „kolonizační vlna“ není na místě.

U Krátkého se nám také zřejmě nedbalostí prvně posouvá datování osad Gemelčičky do jednoznačné a dále neproblematizované podoby „r. 1811 Salajka, r. 1817 Magura a Podškola“

Kanonická podoba otázky „tři kolonizačních vln“ se do další literatury nešířila přímo ze studie Krátkého (1956), která coby diplomová práce zůstala v rukopise,

⁸To se však netýká otázky, odkud přesně ze Slovenska rodiny do Rudohoří přicházely – na tu přináší novější literatura nové odpovědi, a to mnohem adekvátnější, než jsou informace Urbanovy. Viz o tom dále.

nýbrž z dobře dostupného článku Ľudovíta Hamáše (1974), který v Rudohoří působil v druhé polovině 30. let jako učitel. Tento článek je však – jak si všímá Lipavská (1983) – bezskrupulózním plagiátem, který z Krátkého doslovně opisuje (resp. překládá do slovenštiny) celé oddíly včetně nadpisů⁹, aniž by se o tomto východisku byť jen jednou zmínil. I v dalších částech je pochybnou kompilací bez jakéhokoli uvádění zdrojů. Bohužel právě toto dílko, nehodné označení za odborný historický text, se stalo na příští desítky let vedle Urbanovy knihy základní položkou odborné literatury k historii rudohorských Slováků. Datování je jasně Urbanovo, s vynecháním veškeré problematizace: 1811 Salajka, 1817 Magura a Podškola, 1817 Židáreň a Nová Huť, „po roku 1820 ukončil i Bánffy kolonizáciu“, 1830 začíná s kolonizací Batthyány¹⁰ (pozdější Stará Huta a Sočet), „tým sa roku 1830, nanejškôršie v roku 1835, základná kolonizácia rudohorskej oblasti v Sedmohradsku v podstate skončila.“ Pouze zmínka o roku 1835 je tu snad odrazem původního Granatierova a Třešňákova datování.

Zásadní položkou literatury je jazykovědná monografie Benedeka (1983), završení jeho dlouholetého dialektologického výzkumu Slováků v bihorsko-salajské oblasti. Tato kniha zároveň jako první přichází s velmi důležitými historickými údaji z dobových pramenů. Ty se však týkají jen oblasti Bodonoše, Boromlaku a Varzalu, kterou zde necháváme stranou. Ohledně oblasti vlastních rudohorských vrchů Benedek pouze přebírá údaje Urbana (1930).

Známa studie Evy Michalčákové (1980), ač je z velké části jen kompilátem podobným Hamášovu, představuje stejně jako kniha Benedekova přínos ve svém přehodnocení toho, z kterých oblastí Slováci do Sedmohradska především putovali. Nijak nás však neposouvá v datování tohoto procesu, ohledně něhož se plně opírá o Granatiera s Třešňákem a o Hamáše (a tedy prostřednictvím Krátkého opět o nikoho jiného).

Konečně, posun nepřináší ani poslední dekády. Poměrně bohatá československá etnografická produkce 80. let v podobě diplomových prací, sborníků a článků v časopise *Český lid*, zaměřená na skupinu slovenských reemigrantů z Rumunska v českém pohraničí, měla špatný přístup k pramenům a byla co do nejstarší historie odkázána na známé starší publikace. Větší nová díla jako Benža et al. (1998), Rončák (2005), Daniel (2009) zaměřují svou hlavní pozornost k jiným záležitostem, a i ona tak v datování příchodu Slováků nadále vycházejí z Urbana, Hamáše (tedy Urbana), Michalčákové (tedy Urbana), nenejvyš ještě z Benedeka (tedy opět Urbana... Totéž platí o internetových stránkách <http://slovacivrumunsku.sk> a <http://jirilouzensky.txt.cz>, které kolem roku 2010 díky snadné přístupnosti přispěly k popularizaci této historické problematiky. Lze tedy bez přehánění říci, že v otázce datování příchodu Slováků do vlastních vrchů sedmohradského Rudohoří se odborná literatura za celou dobu od svého východiska v dvou textech z roku 1930 neposunula ani o krok.

Jsem si vědom jediné výjimky z výše uvedeného – jedné jediné novější studie, která předkládá datování neodvozené od Urbana či Granatiera s Třešňákem. Tou je článek Javor (1985) o historii sklářské výroby v bihorské oblasti. Tvrdí

⁹ mj. právě nadpis „Příčiny a priebeh troch hlavných emigračných vln a ich bezprostredné výsledky (1795–1835)“

¹⁰ Jméno rodiny uvádím v této správnější podobě, oproti Urbanovu „Batthyányi“.

se tu, v kontextu ostatní literatury poměrně překvapivě, následující: „Osídlenie v pohorí Réz sa uskutočnilo po roku 1700 v lokalite terajšej Starej Huty. Tu sa postavila prvá skláraň, byty pre sklárske rodiny, a administratívna budova. Prišli aj nemeckí sklári, ktorí položili základy pre ďalší rozvoj sklárskej výroby v Sedmohradskom rudohorí. V sklárni sa začalo s výrobou približne v rokoch 1730–1736.“ Nabízí se otázka po původu této informace, zvláště když jinak v seznamu použité literatury nacházíme známou studii Michalčákové (1980) s jejími obvyklými urbanovskými údaji.

Odpověď nabízí Javorův text zanedlouho:

„Jozef Krepelka, sklársky majster žijúci na dôchodku v Bystrej-Páďurea Neagr, nám o sklárni na Starej Hute povedal: „Bolo to v roku 1916, keď som išiel so svojou mamičkou na Huty (...) Zo sklárne nám povolili vziať chybné výrobky, nesúce na expedovanie, ktoré sme sa snažili zameniť u gazdov na zemiaky. Pri tejto príležitosti sme navštívili jednu starú babičku na Starej Hute, menovala sa Semenbauerová. Žila osamote. Táto 95-ročná babička bola posledným potomkom sklárskej rodiny prisťahovanej z Nemecka. Po zániku sklárni na Hutách sa jej synovia usídlili v iných oblastiach Rumunska. Naša návšteva ju potěšila už aj preto, že mohla s nami hovoriť po nemecky, pretože inú reč neovládala. Vyprávala nám, že prví nemeckí sklári prišli do tohto kraja po roku 1700 a s výrobou skla sa začalo okolo roku 1736. Ukázala nám pôvodné miesto, kde stála fabrika.““

Vzhledem ke shodě údajů 1700 i 1736 předpokládám, že svoje datování sklárny na Staré Huti Pavol Javor zakládá právě a jen na tomto zaznamenaném vyprávění. Je přitom jasné, že jde o zdroj extrémně pochybný – o údajnou vzpomínku starce na to, co se jako chlapec kdysi dozvěděl od staré ženy o době dávno před jejím narozením...¹¹ Pochybná je i sama vnitřní konzistence tohoto svědectví, stanovícího, že sklári přišli po roce 1700, ale s výrobou skla začali (proč?!) teprve o tři desítky let později.

Co se týče sklárny v Nové Huti, k té autor uvádí: „Dokončenie výstavby a začatie výroby skla sa datuje približne do rokov 1810–1815.“ Zdroj informace se neuvádí, a protože věta následuje po historickém výkladu opírajícím se o obvyklé starší zdroje,¹² můžeme autora snadno podezírat, že k údají „přibližně 1810-15“

¹¹Rodopisný výzkum ovšem naznačuje, že vzpomínka bude mít zřejmě reálný základ. 10.3.1930 skutečně na Staré Huti zemřela jistá Franziska Semmelbauerová, roz. Klingel, v matričně udaném věku 106 let (ve skutečnosti však podle genealogického výzkumu jen 91 let). Ta byla po dlouhá léta poslední z rodu německých, časem poslovenštěných sklářů, kdo mohl pamatovat někdejší příchod do oblasti Staré Huty. Ten se však v případě Franzisky Semmelbauerové odehrál až v době kolem roku 1870, tedy půldruhého staletí (!) po údajném zakládání sklárny.

¹²Srovnej též naivně přejatou informaci „Osídľovanie pohoria Réz bolo zastavené v roku 1830, keď sa ukázalo, že počet osídlencov pre práve v lese je dostačujúci“ dále v textu. – Kolonizace Rudohorí samozřejmě nebyla centrálně plánovaným procesem s cílem získat určitý počet osídlenců. Byla výsledkem podnikatelských aktivit několika pozemkových vlastníků v této oblasti, s nimiž se pojila možnost získání půdy a obživy pro rodiny z přelidněných středoslovenských obcí, a kolem roku 1830 byla tato kolonizace ještě v plném proudu. Viz dále.

dospěl pouhým volným přízpusobením běžně se vyskytujících letopočtů 1811 a 1817.

Javorovy údaje, jakkoli do nějaké míry nezávislé na Urbanově a Granatierově – Třešňakově svědectví, tak chápu jako velmi problematické a nedomnívám se, že by dobu příchodu Slováků příliš osvětlovaly. Hodí se též poznamenat, že počátky skláren ve Staré a Nové Huti se kvůli významné úloze německých sklářů nemusí přesně krýt s příchodem slovenského obyvatelstva do těchto míst. Velký rozdíl není nicméně pravděpodobný, neboť sklárna mimo úzkou skupinu kvalifikovaných sklářů vyžadovala i základnu prostého obyvatelstva průběžně dodávajícího dřevo, křemen apod.

V něčem však podle mého soudu Javor přece jen udeřil hřebíček na hlavičku: oproti veškeré dosavadní literatuře nám konečně předkládá založení Staré a Nové Huti v pořadí, které logicky odpovídá samým slovenským názvům těchto obcí (!). Závislost pozdější literatury na původních dvou textech je jinak tak naprostá, že jejich časové zařazení Staré Huti do doby až po založení Nové Huti nezpochybnil nikdo z autorů ani otázkou.¹³

3 Neznámé a málo známé prameny

V následující části studie se pokusím nově osvětlit nejstarší historii slovenského osídlení v sedmihradském Rudohoří, a to pokud možno na základě zdrojů, které by nebyly závislé na podání známých dvou prací z roku 1930. Prameny a zdroje, o které se v tom budu opírat, můžeme v rámci této diskuse považovat za nově objevené. Některé z nich dosavadní odborná literatura nezná vůbec; jiné byly alespoň některým autorům v nějaké podobě známy, nebyly však jimi plně vytěženy. Vlastnímu pojednání, jež bude postupovat podle jednotlivých míst, zde předestírám soupis těchto zdrojů:

1. Římskokatolické matriční záznamy vztahující se k jednotlivým obcím či lokalitám sedmihradského Rudohoří. V různých letech byly tyto záznamy vedeny v rámci několika různých farností (Nová Huta, Bodonoš, Suplacu de Barcu, Aleșd, Simleu Silvaniei), v jejichž matričních řadách jsou zpravidla dodnes k nalezení. Z těchto matrik byla dosud jako historický zdroj využita v podstatě jen úmrtní matrika farnosti Nová Huta 1838–1879, v pracích Michalčáková (1980), Benedek (1983), Cigán a Chrastina (2013), a byla při tom informačně vyčerpána jen zčásti. Autoři na základě tohoto materiálu zpochybnili staré Urbanovo tvrzení o příchodu Slováků ze zemplínské, šarišské, gemerské (případně též abovské a oravské, viz diskuse Urbanovy knihy výše) oblasti. Místo něj nabídli správnější představu o převážném původu v oblasti oravské a kysucké, s generační zastávkou na středním Slovensku, na rozhraní župy gemersko-malohontské, novohradské a zvolenské; ostatní (zvláště východoslovenské) oblasti měly být v původu jednotlivých rodin zastoupeny jen sporadicky. Tato v literatuře již známá úmrtní matrika bude v přítomné studii vytěžena důkladněji¹⁴ a spolu s ní bude využito

¹³Daniel (2009) z tohoto důvodu ve své jinak vynikající práci v pozn. 18 (str. 21) s výkladem názvů Staré a Nové Huti, při znalosti Javorova článku, těžce a nepříliš přesvědčivě zápasí.

¹⁴Neúplnost dosavadního využití této matriky lze ilustrovat tímto: zatímco práce Mi-

několik dalších matričních zdrojů, dosud veskrze neznámých.

2. Řada ročenek římskokatolické diecéze Oradea, vydávaných v průběhu 19. století pod titulem (s drobnými obměnami) *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis latini ritus pro anno MDCCC...* Zdroj cenných, průběžně aktualizovaných demografických údajů k jednotlivým lokalitám. V této studii vycházím z dostupného mi ročníku 1821, dále nepřetržité řady ročníků 1835–1843, řady 1853–64 v přibližně dvouletých intervalech a z historicky orientovaného ročníku 1896. Doplnkově mohou sloužit i ročenky řeckokatolické diecéze sídlící v témže městě.¹⁵

3. Rukopisný materiál *Historia Domus Berettyószeplák*, uložený na římskokatolické faře Siplak (Suplacu de Barcu). Jedná se o maďarské zápisky k dějinám farnosti, pořízené podle všeho místním farářem Sándorem Hadravou ve 30. a 40. letech 20. století, avšak na základě starších dokumentů. Materiál je zmíněn – avšak nikoli plně využit – v práci Daniel (2009).

4. Rumunská studie Jakó (1953), kde se na základě zkoumání archivu rodiny Bánffy popisuje vznik a provoz dvou rudohorských drasláren (manufaktur na výrobu potaše) v 1. polovině 19. století. Jde o publikovaný článek, který ovšem vinou jazykové bariéry nepronikl do povědomí české a slovenské odborné literatury. Pouze Benedek (1983) uvádí mezi svými zdroji maďarskou verzi téže práce (Jakó, 1956), odkazuje na ni ale jen zběžně a nevyužívá jejího informačního potenciálu pro datování osídlovacích procesů.

5. Kniha Mándoky (1897), maďarský cestopis ve formě dopisů, jehož významná část je věnována slovenskému osídlení v okolí Nové Huti (Sólyomkeő, Sinteu) a Bystré (Fekete Erdő, Pádurea Neagră). Nejde sice primárně o historickou práci, práce však obsahuje líčení i historické údaje k místům, která autor navštívil o 30 let dříve než Urban a dvojice Granatier – Třešňák.

6. Strojopisné etnografické zprávy Michala Markuše z roku 1941 k obcím Židáreň a Gemelčíčka, uložené v oddělení etnologie budapeštského etnografického muzea. Popis nejstarší historie v nich spočívá na podání místních obyvatel, které pro tuto dobu už nelze považovat automaticky za spolehlivé. Zmiňují je zde však coby raný a významný etnografický zdroj, literaturě dosud zcela neznámý.¹⁶

4 Stará Huta, Nová Huta a Sočet

Slovenské obyvatelstvo přicházející do sedmihradského Rudohoří bylo zpravidla římskokatolického vyznání, a o jeho přibývání v oblasti v první polovině 19. století se tak nejlépe dozvídáme z dochovaných římskokatolických matrik. Protože šlo o postupné a poměrně živelné osídlení dosud nezalidněných oblastí,

chalčákové (1980) obsahuje z roků 1852-69 této matriky pouze nahodilé vybrané, ad hoc seskupené záznamy o úmrtí a původu zemřelého (54 záznamů z několika set, které matrika ve skutečnosti pro toto období obsahuje), Cigáň a Chrastina (2013) považují zřejmě tento výpis za úplný výčet, protože ho podrobují i jednoduchému kvantitativnímu rozboru.

¹⁵ *Schematismus venerabilis... graeci ritus...*; k dispozici jsem měl ročníky 1826 a 1832.

¹⁶ Pouze Krátký (1956) se ve své nepublikované práci o existenci těchto pro něj nedostupných zpráv zmiňuje – čemuž také vděčíme za jejich objev.

matriční situace je tu relativně složitá: vzhledem k demografickým změnám se proměňovala také církevní organizace a oblastní dosah jednotlivých farností.

Jak bude dále prokázáno, nejstarší osadou oblasti byla skutečně Stará Huta. Záznamy z jejího nejbližšího okruhu, do něž v tomto oddílu řadím také Novou Hutu a Sočet, nacházíme pro období do roku 1831 ve farnosti Siplak. V tomto roce záznamy ze Staré Huti ze Siplaku mizí a dále je nacházíme v nově zřízené farnosti Bodonoš, kde se později objevují i záznamy z nové osady Sočet. Záznamy z Nové Huti mizí k roku 1830 ze Siplaku a objevují se (spolu se záznamy ze Židárně) od roku 1832 ve farnosti Alešd (Alešd). Tento stav trvá do roku 1838. Toho roku bylo na Nové Huti “pro duchovní potřeby věrných přebývajících v několika hutích uprostřed kopců”¹⁷ zřízeno kaplanství podřízené farnosti Šumlov (Simleu Silvaniei), povýšené roku 1844 na samostatnou farnost. Již od roku 1838 byly však na Nové Huti vedeny vlastní matriky, které na téměř celý zbytek 19. století obsáhly obyvatelstvo Nové a Staré Huti, Sočetu, též Židárně, Gemelčičky a některých dalších míst. Další větší změnou bylo až vydělení samostatné farnosti Gemelčička k roku 1891 (*Schematismus* 1896).

Pro nejstarší období okruhu Staré Huti, tj. dobu spadání pod farnost Siplak, se mi nepodařilo prozkoumat celý matriční soubor, nýbrž jen úmrtní matriku, jejíž informace můžeme doplnit ještě o křestní statistiky pro roky 1785–1806 zaznamenané v materiálu *Historia Domus Berettyószeplák* (dále jen *HDB*). Stará Huta je v úmrtní matrice vedené od roku 1785 poprvé zmíněna k roku 1804, Nová Huta k roku 1827. Křestní statistiky v rukopisu *HDB*, založené evidentně na studiu mně nedostupné křestní matriky od roku 1785, zachycují první křest dítěte ze Staré Huti už v roce 1802. Místo je v obou materiálech uváděno pod jmény Hutta Vitraria Almaszegh, Hutta Almaszeghi, Almaszeghi üveggyár (tj. sklářská huť Almaszegh-ská), Hutta Vitraria či pouze Huta, přičemž totožnost s osídlením nám známé Staré Huti je prokázána souvislostí vyskytujících se příjmení.¹⁸ Počty úmrtí a křtů v příslušných letech podávají tabulky č. 1 a 2.

Úmrtní data v Tabulce 1 by mohla naznačovat delší období nízké demografické aktivity, dosvědčené pouhými 4 úmrtími v letech 1807–1821. Mojí první hypotézu o útlumu nebo dokonce přerušení sklářské výroby v tomto období však vyvrátila zjištění z alešdské oddací matriky 1832–37, v níž jsou soustavně, a zdá se poměrně spolehlivě, uváděny původy novomanželů. (Více o této matrice dále v oddílu 6.) V letech 1832–34 tu nacházíme hned 7 nevěst a v letech 1835–36 2 ženichy s uvedeným původem na Staré Huti.¹⁹ Předpokládáme-li běžný oddací

¹⁷ *Schematismus* 1839, *Schematismus* 1896

¹⁸ Starou Hutu je třeba nezaměňovat v této době ani později se samotnou osadou Almaszegh (dnešní Voivozi poblíž Bodonoše), podle níž z nějakého důvodu přejala maďarské i rumunské jméno. V té Slováci, a vůbec římskí katolíci, téměř nežili, až na jedinou sezónu 1804 – v tom roce úmrtní matrika obsahuje 12 záznamů Slováků z tohoto místa. Podle příjmení lze jejich původ vystopovat do obce Podkriváň ve zvolenské stolici. Právě odtud měli být přistěhovalci, kteří dle Benedeka (1983, s. 12) a Kapusniaka (1997, s. 80) uzavřeli se zeměpány smlouvu o kolonizaci Bodonoše (Benedek chápe Orosz Dévény jako Divín místo náležitěho Podkriváně, Kapusniak uvádí u této události rok 1823, který se však zdá nepravděpodobně pozdní a může být jen datem pozdějšího opisu smlouvy). Vzhledem k blízkosti Bodonoše a Voivozu je zřejmě třeba obě záležitosti spojovat.

¹⁹ Příjmení Ditz, Antulík, Kliment, Foriš, Harazin, Mereda...

rok	Stará Huta	Nová Huta
1804	2	
1805	2	
1806	3	
1807		
1808		
1809	2	
1810		
1811		
1812	1	
1813		
1814		
1815		
1816		
1817		
1818		
1819	1	
1820		
1821		
1822	4	
1823	3	
1824	9	
1825	2	
1826	2	
1827	3	3
1828	1	6
1829		4
1830	2	5
1831	4	

Tabulka 1: Počty úmrtí ze Staré Huti a Nové Huti v římskokatolické úmrtní matrice Šiplak 1784–1861.

rok	Stará Huta
1802	1
1803	2
1804	6
1805	3
1806	3

Tabulka 2: Počty narozených (pokřtěných) dětí ze Staré Huti podle statistiky z rukopisu *Historia Domus Berettyószepplák*, za roky 1785-1806.

věk okolo 18 let u dívek a o několik let více u mládenců, musíme dospět k závěru o poměrně čilé aktivitě na Staré Huti v době kolem roku 1815, která se z nějakého důvodu neodrazila v úmrtních datech z týchž roků. Důvodem mohla snad značná vzdálenost mezi Starou Hutí a mateřskou obcí farnosti Siplak, která znamenala nepřítomnost faráře u většiny umírajících a snad i nezanesení daného úmrtí do příslušné matriky. Analogickou situaci známe z Gemelčičky, která v první letech farnostně spadala pod velmi vzdálený Šumlov: do roku 1830 v matrikách Šumlova nacházíme jen minimum úmrtí z Gemelčičky (vedle výrazně většího počtu křtů); k začátku roku 1834 pak zajímavou poznámku o 4 osobách zemřelých v průběhu předchozího roku bez přítomnosti faráře, jejichž jména jsou pro budoucí paměť poznamenána teprve zpětně.²⁰

Data o počtu narozených dětí jsou pro odhad celkové velikosti osídlení bezpečnějším základem než data o (málo pravidelných a zřejmě i méně důsledně zaznamenávaných) úmrtích. Při předpokladu mateřského cyklu, který u běžného vesnického obyvatelstva v podstatě znamenal narození dítěte cca každé dva roky po většinu ženiny plodnosti, lze se z počtu dětí zhruba dohadovat o počtu párů v produktivním věku, které v danou dobu v oblasti žily. Pro 30. léta, na rozdíl od let 1807-1830/31, máme již tato data k dispozici. Počty narozených dětí v jednotlivých místech na základě matrik vedených v Bodonoši a v Alešdi uvádíme v Tabulce č. 3.

V této době se v matrikách prvně objevují záznamy zmiňující dnešní Sočet – pod tímto jménem nebo v prvních letech pod jménem Salajka, které ukazuje na draslářskou aktivitu v tomto místě; totožnost obou prokazuje záznam z roku 1833 “in praedio Szocset, alius Szalaika”. Sočet je však v prvních letech pravidelně označován jako “praedium”, statek či jiný oddělený majetek,²¹ tj. nikoli “possessio” či “pago” (vesnice) a nikoli “hutta” (jako ostatní sídla v oblasti, vznikající v návaznosti na původní sklářské a draslářské hutě).

Přehled o vývoji počtu obyvatel v jednotlivých místech pak nabízí církevní ročenky *Schematismus Venerabilis...* Obyvatelstvo velkvaradínské diecéze se v těchto ročenkách sčítá ve skupinách podle náboženského vyznání: v našich obcích přitom naprosto převažují římsští katolíci (vedle nízkých jednotek řeckých katolíků, případně židů, tj. v obojím případě Neslováků). Počty obyvatel pro ročníky Schematismu, které mi byly pro tuto studii dostupné, shrnuje Tabulka 4.

Nezmínění Nové Huty ve *Schematismu 1821* souhlasí s obrázkem podávaným úmrtní matrikou Siplaku, která toto místo uvádí teprve od roku 1827.²²

²⁰Srovnej též líčení Granatiera a Třešňáka (1935) z izolované Boiana Huty, o podobné situaci ještě ve 20. století: “Veď dosiaľ ani jeden Slováč v Bojane nebol pochovaný kňazom, ani jeden vyspovedaný a pomazany sviatosťou neodišiel na druhý svet. Kňaz je v ďalekom Tašnáde, treba mu zaplatiť veľké peniaze, aby prišiel do Bojany a potom slovensky nevie.” (Str. 21.)

²¹upřesněný někdy místním sousedstvím se starou Hutí: “in praedio Szocset ad Hutam Almaszegh”, “praedium Szalaika prope Huttam Almaszeghiensem”

²²*Schematismus 1821* uvádí jméno Solyomkeő pod farností Alešd s údajem, že se v tomto místě nachází kaple nejsvětějšího Salvátora nad hrobkou rodiny hraběte Josefa Batthyányho. Zde se ovšem nejedná o Novou Hutu, nýbrž o rozvaliny staršího hradu Solyomkeő, nalezitelné dodnes v lesích nad Alešdí a Peštišem (dnes jako Pietra Șoimului; rumuský i maďarský název odvozen od slova “sokol”). Nová Huta později v maďarštině přebírá jméno tohoto místa, aniž

rok	Stará Huta	Nová Huta	Sočet
1831	13		
1832	20	20	
1833	21	17	2
1834	12	22	9
1835	18	17	8
1836	8	27	4
1837	11	27	13
1838	13	20	6
1839	16	38	7
1840	15	28	16

Tabulka 3: Počty narozených (pokřtených) dětí ze Staré Huti, Nové Huti a Sočetu v matrikách Bodonoš 1831-1838, Alešd 1832-38, Nová Huta 1838-40.

ročník	Stará Huta	Nová Huta	Sočet
1821	218		
1832*		319	
1835	229	405	180
1836	245	408	178
1837	264	413	186
1838	256	403	190
1839	255	541	155
1840	252	557	156
1842	316	600	199
1843	307	609	223
1853	394	332	169
1855	360	435	153
1857	444	477	214
1862	461	526	221
1896	540	829	240

Tabulka 4: Počty římskokatolických obyvatel podle ročenky velkovaradínské římskokatolické diecéze *Schematismus venerabilis...* (Počty obyvatel jiného vyznání nikde v těchto obcích nepřekračují 10 osob a nejsou uvedeny.) Údaj k roku 1832 pochází z ročenky řeckokatolické diecéze; Stará Huta v ní není zahrnuta.

Důležité historické informace k rudohorským obcím včetně užšího okruhu Staré Huti konečně obsahuje kniha Mándoky (1897). Na stranách 181–183 se tu totiž v překladu z maďarštiny²³ uvádí toto:

“Jak jsem již zmiňoval, vesnice pohoří Réz jsou všechno obce usazených chalupníků, z nichž se doposavad vykoupily jen Židáreň a Gemelčíčka. Zatímco Nová Huta je i teď vlastnictvím hrabat Batthyányů, Szocset Zichyů a Almaszeghuta a Cserna-Hora jsou vlastnictvím akciové společnosti spojených maďarských skláren.

(...)

[Almaszeghuta, Stará Huta] je první průmyslová obec Rézu, jejíž dělníky – většinou – i v tomto případě poskytuje Miklósfalva. Fungování továrny po 15–20 letech jejího působení ustane a místo toho je postavena ta v Solyomkő [Nové Huti]. Místo zanikne a stopu po něm udržuje už jen pojmenování “stara huta” obecně užívané obyvatelstvem obce Almaszeghuta, která vznikla v sousedství.

V tomto období je zabydlena obec obec Hásmapatak, kterou Slováci překřtili – jelikož tehdy měla židovského obyvatele, který obchodoval s potaší – na “Židárňa”.

Sočet a Maďarpotok [Gemelčíčka] vznikne až ve 30. letech, Černá Hora [tj. sklárna Pádurea Neagră, Bystrá? viz však pozn. 27] dokonce později.”

Za povšimnutí tu stojí hned několik věcí.

1. Mándokyho zpráva nám stejně jako předchozí prameny potvrzuje, že starší sklářská huť, základ dnešní Staré Huti, byla ve shodě s tímto slovenským názvem nejstarší osídlenou lokalitou v oblasti (zatímco Nová Huta vznikla později). K tomu ovšem dodává ještě zajímavou informaci, že vlastní místo či osídlení této sklárny zaniklo a že pozdější obec Stará Huta ve skutečnosti vznikla v jeho sousedství, přičemž byla podle něj pojmenována. Toto “sousedství” mohlo zřejmě být docela těsné, text však nejspíš mluví proti verzi, že by dnešní Stará Huta nepřerušovaně navazovala na osídlení, které si představujeme okolo původní sklářské manufaktury.

by zřejmě ono samo mělo co do činění s jejím slovenským osídlováním – snad s výjimkou role rodiny Batthyány v tomto procesu (viz dále).

²³„Mint már említettem, a Réz falvai mind telepített zsellér községek, melyek közül eddig még csak Hármás- és Magyar-Patak váltották meg magukat; míg Solyomkő most is a Batthyániak Szocset a Zichy grófok, Almaszeghuta és Cserna-Hora pedig az egyesült magyarhoni üveggyárak részvénytársaságának a tulajdona. (...) Ez a Réz első ipartelepe, melynek munkásait – java részben, - megint csak Miklósfalva szolgáltatja. A gyár működését 15-20 évi fentállása után beszüntetik s helyette a sólyomkőit építik föl. A telep elpusztul s emlékezetét ma már csak a szomszédóságban keletkezett Almaszeghuta községnek a lakosság által általánosságban használt „sztara huta, azaz ó-hutta“ elnevezése őrízi. Ez idő tájban telepítik be Hármaspatakot, melyet meg, miután ekkor még csak egy hamuzsírral kereskedő zsidó lakója volt, hát „Zsidárnyának“ kereszteltek el a tótok. Szocset és Magyar-Patak csak a harminczas években, Cserna-Hora pedig még később keletkezik.”

2. Jako původ většiny pracovníků je zmíněna Miklósfalva, tj. Detvianská Huta ve zvolenské oblasti dnešního Slovenska. Ta je už u Benedeka (1983) zmíněna jako zdrojová obec pro migraci do Boromlaku, v souvislosti s vlastními rudohorskými vrchy se o ní ale v literatuře dosud nemluví. Sklárna v Detvianské Huti byla v provozu v letech 1761–1801 (Žilák, 2004); příchod do Rudohoří na samém začátku 19. století by tak odpovídal situaci pracovníků hledajících nové uplatnění. Lze se domnívat, že do nově založené huti mohlo přejít nejen úzké jádro kvalifikovaných sklářů, ale i skupina obyvatel, kteří by manufaktuře zajišťovali nezbytný “servis” (doprava dřeva a křemene apod.) a zároveň v blízkém okolí hospodařili.
3. Cenná je Mándokyho informace o vlastnické situaci, umožňující opravit nebo upřesnit podání dosavadní literatury ohledně rozdělení kraje mezi rody Batthyány, Bánffy, Barányi a Kereszegi. Mj. máme tímto k dispozici už několik důvodů pro přesvědčení, že osídlení Nové Huti bylo dílem rodiny Batthyány (snad Josefa hraběte Batthyányho, 1770–1851?), nikoli Bánffy, jak se v literatuře zpravidla tvrdí.

Ze všech výše představených nových poznatků o původu osídlení Staré Huti, Nové Huti a Sočetu můžeme nyní vyvodit některé průběžné závěry.

První obyvatelstvo přichází do oblasti Staré Huty v souvislosti se založením první sklárny roku 1802 nebo krátce před tímto rokem. Počet matričních událostí (křty, úmrtí) v několika prvních letech (do roku 1806) dovoluje usoudit na nevelký, avšak poměrně stabilní počet (snad okolo deseti?) zde působících rodin, tj. párů v produktivním věku s neurčitým počtem dětí a dalších příbuzných. Následuje období máme dosvědčeno pouhými čtyřmi úmrtími v rozmezí patnácti roků 1807–1821, z jiných údajů však plyne, že se na Staré Huti kolem roku 1815 rodil nezanedbatelný počet dětí; sklárna tedy zřejmě byla celou dobou v provozu a osídlení trvalo. Počet obyvatel doložených k roku 1821 odpovídá již několika desítkám rodin v oblasti. Od této doby dál je počet obyvatel setrvalý či mírně rostoucí, způsobem odpovídajícím spíše přirozenému přírůstku než dalšímu většímu stěhovávání do oblasti.²⁴

Mándokyho údaj, že původní obyvatelé Staré Huti přišli ze větší části ze slovenské Detvianské Huti, je zřejmě správný – hned několik příjmení doložených v prvních dvou desetiletích na Staré Huti se totiž koncem 18. století v Detvianské Huti skutečně vyskytovalo: Holzer, Pešel, Salaj, Mered’a, Harazin. Další možnou zdrojovou obcí se podle doložených příjmení (Koritár, Kliment) zdá být nedaleký Podkriváň. Přicházelo se ale jistě také odjinud, jak odpovídá i stěhovavému charakteru sklářského řemesla. Sklářská výroba na Staré Huti mohla ustát snad během 20. let, i když ještě dlouho poté nacházíme starohutské osídlení označené výslovně jako sklárnu (aniž by to zřejmě odráželo reálné fungování manufaktury; srov. “hutta vitraria Almaszegh” v matrikách ještě ve 30. letech a v celé řadě *Schematismů* dokonce až po rok 1859, kdy už zcela jistě jde o pouhou setrvačnost).

²⁴Správnost tohoto podání je pochopitelně limitována přesností demografických údajů získaných z řady *Schematismů*.

Osídlení Nové Huti vzniklo se založením nového sklářského provozu roku 1827 nebo nedlouho předtím. (Souvislost se starší, starohutskou sklárnou je zatím nejasná, mj. proto, že netušíme, kdo tento starší podnik provozoval. Možnost přechodu sklářů ze staré do nové sklárny je ovšem nasnadě.) Po rychlém osídlení i zde počet obyvatel během 30. let stagnuje nebo roste jen mírně, až na skokový nárůst mezi roky 1838–39 (vykazovaný jak *Schematismy*, tak statistikou narozených). K roku 1838 máme pro tuto obec doložen maďarský název “Új Huta”, významový ekvivalent slovenského názvu Nová Huta. Menší osada Sočet (zvaná prvně též Salajka) je založena zřejmě roku 1833 a demografický vývoj je opět podobný, s tím, že skokový pokles mezi lety 1838–39 je podezřele komplementární k nárůstu na Nové Huti mezi týmiž roky. Okolnosti jejího založení nejsou jasné, ale doložená příjmení ukazují na obyvatelskou souvislost se Starou Huti, s níž se pojí i prostorová blízkost obou míst²⁵.

Zbytek 19. století je ve všech zmíněných obcích obdobím pozvolného demografického růstu, v němž přistěhovávání nehraje příliš velkou roli. Prudší pokles pozorujeme jen na Nové Huti a v Sočetu mezi lety 1843–1853. Lze ho snad souvztažnit s přechodem části obyvatel do nové osady Poljana²⁶ a do nově založené sklárny v Bystré²⁷.

Ačkoli o výrobě potaše bude řeč především v následující části věnované Židárně a Gemelčičce, je nutno o ní uvažovat i v obcích užšího okruhu Staré Huti, a to vedle sklářské výroby. K tomuto názoru mě vede nejen někdejší název Salajka pro osadu Sočet (který se mimochodem na území Sočetu dodnes vyskytuje jako pomístní jméno). Povšimnutíhodné je i to, že hned v několika *Schematismech* z let 1856–64, tedy po předpokládaném zániku novohutské sklárny, se Nová Huta (Sólyomkeő) vyskytuje s upřesněním ne “hutta vitraria”, nýbrž “hutta cinerum clavellatorum” – tj. právě draslárna namísto sklárny. K tomu je užitečné uvědomit si asymetrický vztah, který v tu dobu mezi výrobou skla a potaše panoval: potaš byla surovinou nepostradatelnou pro výrobu skla, ale zároveň surovinou dobře obchodovatelnou a ne nutně vázanou na spotřebu místních skláren.²⁸ Zní logicky, že výrobce skla měl zájem zajistit si výrobu potaše

²⁵Srov. slovenské jméno Zachotar, jímž se osada také označuje: Sočet je vzhledem ke Staré Huti “za chotárom”, přes cestu.

²⁶Osada v místě dnešního zámku Pojana Florii, která se prý udržela jen necelých třicet let, po nichž byli obyvatelé vyhnáni, viz Štedronský (1949). V matrice Bodonoše je coby “nové místo” prvně uváděna roku 1843, naposledy se tu jako osídlené místo zmiňuje k roku 1875 (až na jediný osamocený záznam v roce 1879).

²⁷Fekete Erdő; Javor (1985) uvádí začátek provozu sklárny v roce 1848; bodonošská matrika obsahuje první záznam zmiňující toto nové místo v srpnu 1850. U tohoto místa je dále nutno upozornit na možnou dvojnásobnost v názvech. Obec nejmladší sklárny Pádurea Neagr či Fekete Erdő, v doslovném překladu “Černý les” – přičemž les bývá v místní slovenštině označován i jako “hora” – Slováci znají pod jménem Bystrá (dle protékajícího potoka). Matoucí přitom je, že pod slovenským jménem “Černá hora” se v minulosti skrývalo *jiné* místo, osídlení o velikosti jen několika domů (včetně četnické stanice) ležící nedaleko dnešního rozcestí silnic na Peštiš, na Novou Hutu a na Bystrou. Tuto osadu uvádí *Schematismus 1896* nezávisle na Bystré, pod jménem Feketehegy (Csernahora) a s počtem 60 římskokatolických obyvatel (vs. více než 600 obyvatel v Bystré).

²⁸Majitelé lesů v sedmihradském Rudohoří měli konkurenční výhodu v tom, že ve většině Evropy byla možnost bezohledné těžby dřeva za účelem spálení na popel a výroby potaše už mnoho let silně regulovaná. K tomu i k tématu potaše obecně viz Woitsch (2003).

pokud možno vlastními silami (zvláště v situaci nadbytku dřeva v okolních kopcích, a tím spíš, pokud novohutskou sklárnu vlastnil skutečně rod Batthyány, zatímco známé draslárny – viz dále – patřily Bánffyům). A logicky zní i to, že pokud se ke sklářství na Nové Huti přidružovala i výroba potaše, vzhledem k charakteru tohoto podnikání nemusela nutně ustát zároveň se zánikem sklárny. K argumentům přidejme i to, že draslářství bylo alespoň ve své primitivní podobě poměrně jednoduchou činností, náročnou spíše na surovinu než na technologii (Woitsch 2003), a že označení “hamu égető”, tj. palič popela (k draslářským účelům), nacházíme především během 40. let u velkého množství obyvatel rudohorské oblasti, bez rozdílu obce bydliště. Závěr, že alespoň někde v obcích užšího okruhu Staré Huti se v určitých dobách kromě skla vyráběla i potaš, zdá nevyhnutelný.²⁹

5 Gemelčička, Židáreň a otázka Kaliny

Zcela klíčovým zdrojem k nejstarším dějinám okruhu Gemelčičky a Židárně je rumunský článek Jakó (1953). Jazyková bariéra, která znemožnila jeho náležitě povšimnutí českou a slovenskou literaturou, trvá do velké míry i pro mě; přesto se zde pokusím prezentovat nejzásadnější informace z něj. Článek se na základě autorova vlastního výzkumu v archivu rodiny Bánffy věnuje vzniku, rozvoji a zániku dvou drasláren, tj. manufaktur na výrobu potaše, v sedmihradském Rudohoří. Jde konkrétně o bánffyovské manufaktury Valea Ungurului (v maďarské verzi článku: Magyarpaták) a Călin (v maďarské verzi článku: Kalin).

Zakladatelem a prvním provozovatelem obou draslářských hutí, financovaných společně rodem Bánffyů, byl podle Jakóova výzkumu hrabě Paul Bánffy (1762–1827). Výstavba draslárny Călin začala dříve, totiž roku 1815; druhá draslárna byla vystavěna následujícího roku 1816. Ještě téhož roku byly obě manufaktury v provozu. Výstavby i provozu se prý od počátku účastnili Slováci. Poměr obou zařízení byl asymetrický: Gemelčička měla být pobočným provozem pro efektivnější transport surovin a byla zřejmě vystavěna menším nákladem než Călin, jehož součástí byla i kalcinační pec – zařízení na zkvalitňování vyrobené potaše pomocí žíhání. V Călinu bydleli také správci obou provozů a osídlení okolo vlastní draslárny bylo prý o něco větší. Její budova měřila prý 24 sáhů na délku a 3 sáhy na šířku.³⁰ Obě místa měla být rámována vnějším okruhem zahrad a polí, zvenčí pak ze všech stran obklopena lesy, které masivní těžbou postupně ubývaly. Roku 1820 prý ve Valea Ungurului pobývalo 13 rodin slovenských a rumunských kolonistů a dalších 27–30 přicházejících sezónních pracovníků. V Călinu výroba potaše zanikla roku 1840. Ve Valea Ungurului pokračovala ještě asi deset let pod vedením nového nájemce, až si nakonec obyvatelstvo povzbuzené revolučním rokem 1848 s vrchností dojednalo osvobození od manufakturních povinností a výroba potaše ustala i zde.

²⁹Za pozornost stojí i dva křestní záznamy z 25. 1. 1844 a z 1. 2. 1844, které se zdají mluvit nejen o paličích popela ze Sočetu (jak je v matrikách poměrně běžné), ale výslovně i o potašové huti (draslárně) v této osadě.

³⁰Takový podélný rozměr by však podle sdělení J. Woitsche byl na poměry zcela mimořádný.

Důležité je autorovo tvrzení (str. 380), že z manufaktury Čälin se v průběhu dalších let zrodila obec Valea Tärnei (tedy Židäreň), z manufaktury Valea Ungurului pak stejnojmenná obec (tedy Gemelčička). O druhém z těchto ztotožnění nemám pochybnosti, první však, zdá se, není v článku jasně doložené a vyvolává pochyby. Nemohl autor mylně ztotožnit dávnou manufakturu s jedinou obcí, která v jeho době podle jeho názoru připadala v úvahu jako návazné osídlení?

Prvním důvodem pro tuto pochybnost je řada *Schematismů*, v nichž se během 30. a 40. let pod záhlavím nejprve alešdské a šumlovské, pak novohutské farnosti soustavně objevují tři draslářské hutě: “hutta cinerum clavellatorum” Hármas-Patak, “hutta cineraria” Magyarok-Pataka a “hutta cineraria” Kálimb. Zatímco první jméno je běžným maďarským názvem Židárně a druhé je variantou maďarského názvu Gemelčičky, jméno Kálimb podezřele připomíná rumunské Čälin a maďarskou variantu Kalin.

Tuto identitu se mi podařilo kombinací údajů z různých zdrojů potvrdit. Místo jménem Kalina zachycuje ještě Urban v roce 1930, coby osadu s 350 obyvateli; jeho jméno se tou dobou také sporadicky vyskytuje v matrikách Gemelčičky. Totožnost míst Kalina a Kálimb je pak potvrzena tímto: v letech 1913, 1917 a 1922 nacházíme v úmrtní matrice Gemelčičky úmrtí tří sester Račákových s udaným původem “Kalina”; když pak pátráme po jejich křestním záznamech, nalezneme je v letech 1842, 1846, 1847, ve všech případech s místním údajem “Kálimb”.³¹ Dodatečně se mi pak povedlo doložit umístění této osady na starých mapách, a to beze vší pochybnosti. Mapy tzv. prvního (okolo r. 1770), druhého (okolo r. 1860?) i třetího (okolo r. 1870?) vojenského mapování hasburské monarchie zobrazují louku či mýtinu Kalin, později osadu téhož jména, při východním okraji rudohorských kopců, poblíž obce Preoteasa (maď. Fűzespaptelek), směrem na pozdější osadu Šarany. (*Mapire.eu*; Biszak et al., 2014; Timár et al., 2006.) Jiná, schematičtější mapa tehdejší uherské stolice Kraszna z roku 1846 ukazuje Kalin v téže pozici, navíc s výslovnou značkou pro výrobu potaše. (Mapa S 11 – no. 738, *Hungaricana*, dostupné z <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/2258/>.)

Jakóvo pochopení draslárny Čälin jako základu židäreňského osídlení je tedy zřejmě chybné. V rudohorských kopcích byly draslárny přinejmenším tři, z nich Čälin zůstal na samém okraji pozdějšího osídlení, s vazbou na Gemelčičku (Valea Ungurului), jejíž draslárna byla naopak původně pobočným provozem pro Čälin. Jádrem Židárně vzhledem k odlehlosti od Čälinu musela být draslárna třetí. K lepšímu posouzení této teorie se nyní, podobně jako v předchozím oddíle, podívejme na dostupné demografické statistiky k těmto našim místům.

Nejstarší mně známé matriční záznamy ze Židárně jsou obsaženy v matrikách Alešdi vedených od roku 1832, hned na jejich počátku. V tomto případě, na rozdíl od předchozích, nejsem zdaleka přesvědčen, že jde o první matriční události této obce. Chybí totiž postupný nárůst jejich počtu, typický pro první roky matričního výskytu příslušné obce. Zároveň zápisy ze Židárně nejsou pro starší období doloženy v Siplaku. Pravděpodobně je tedy předchozí vedení v

³¹ Použití jména Kálimb lze doložit ještě v letech 1889 a 1896, naopak jméno Kalina najdeme už k roku 1876, již k rokům 1821 a 1842 pak existuje zápis jména v podobě “Kaliní”.

Alešdi, jejíž starší matriky se mi však nepodařilo dohledat, ačkoli *Schematismy* uvádí dochování matrik této farnosti od roku 1758. Hned ve zmíněném roce 1832 se objevuje slovenské jméno “Židarňa” (“hutta cinerum clavellatorum Zsidarnya”, “hutta Hármaspatak seu Zsidarnya”).³² Osídlení Gemelčičky je poprvé matričně doloženo (v šumlovské rodné matrice) k roku 1817, Kalina tamtéž k roku 1821. Období před polovinou 20. let období obsahuje dále několik dalších, nedostatečně specifických odkazů na některou z draslářských hutí (“hutta cineraria”, “hutta in Réz”). Ojedinelý údaj “hutta Paptelkensis” odkazuje bezpochyby ke Kalině, ležící v dosahu Preoteasy – maď. Papteleku či Paptelke. Rodné (křesťní) statistiky z příslušných míst jsou shrnuty v Tabulce 5.

Tabulka 6 shrnuje data *Schematismů* k vývoji počtu obyvatel v jednotlivých místech. V případě Kaliny se od roku 1853 dál objevuje významný počet jiných než římskokatolických obyvatel, totiž řeckých katolíků. Jejich počty uvádím za znaménkem +.

Doplňkově zde můžeme připomenout údaj ze zprávy Mándokyho (1897, viz předchozí oddíl): obyvatelé Židárně a Gemelčičky byli koncem 19. století již vlastníky svých pozemků, zatímco obyvatelé zbylých obcí byli ve skutečnosti stále nájemci na pozemcích velkých majitelů. A za zmínku v tomto historickém pojednání stojí i část Markušovy (1941b) maďarské etnografické zprávy o Gemelčičce. V hrubém překladu se zde uvádí: “Podle místního názoru sem přišli před 120-130 lety, většinou ze šarišského, zemplínského a zvolenského kraje. Původně žili na majetku Zichyů a Bánffyů. Nepřišli všichni najednou, ale postupně, jeden příbuzný za jiným, a dnes už se za příbuzné nepovažují. Roku 1940 byla ještě naživu stará žena, které bylo 105 let a patřila k prvním osadníkům. Tato žena byla schopna popsat velkou část původních příbuzenských vztahů.”³³

Průběžné závěry ze všech představených údajů mohou být asi následující. Nemáme důvod nevěřit Jakóovu zjištění o bánffyovském založení draslářských hutí Čálin (Kalin, Kalina, Kálimb) a Valea Ungurului (Magyarok Pataka, Magyar-patak, Gemelčička) v letech 1815 a 1816. (V případě Gemelčičky šlo jistě o místní část Salajka, kterou jako první osídlenou část uvádí i Urban, 1930.) Nesprávné je však jeho tvrzení, že draslárna v Kalině dala základ následnému osídlení Židárně. Zatímco osídlení původní manufaktury Magyarpatak se během 30. let 19. století opravdu rozrostlo do regulérní obce či osady, Kalina zůstávala podle

³²K motivaci tohoto pojmenování viz výše citovaná pasáž z Mándokyho (1897), tvrdící, že slovenské jméno dostala Židárně podle tam přebývajícího židovského obchodníka s potaší. Jiný výklad dává ve své zprávě k Židárně Markuš (1941a): název má souviset s řezníkem (!), který v místě žil před příchodem Slováků a v rumunštině byl označován jako “židar”. Tuto verzi považuji za nevěrohodné zkomolení původní motivace – jednak se působení řezníka v podmínkách odlehle hutí zdá zcela nesmyslné, jednak se mi nepodařilo dohledat příslušný rumunský výraz, navíc tvorba názvu podle obecného jména z rumuštiny je nepravděpodobná. Ve prospěch Mándokyho verze mluví také zmínka ve studii Jakó (1953, s. 385) o kupování potravín od Žida obyvateli draslárny v roce 1816, jakož skutečnost, že ve střední Evropě býval obchod s potaší skutečně velmi často v židovských rukou (Woitsch, 2003).

³³“A helyi közfelfogás szerint kb. 120-130 éve költöztek ide. Legtöbbje Zemplén, Sáros, Trencsén és Zólyommegyéből származott Magyarpataka. Kezdetben fairtók voltak a Zichy és Bánffy birtokon. Nem egyszerre jöttek, hanem szórvaányosan, az egyik rokon hirta a másikat, arokonhivásra nemrokonok is jöttek. 1940-ben még élt egy olyan öregasszony, aki 105 éves volt és még az első telepesek zst sorából került ki.”

rok	Židáreň	Gemelčíčka	Kalina-Kálimb
1817		1	
1818			
1819*			
1820*		1	
1821*			1
1822			2
1823*			
1824		2	
1825		1	
1826		1	1
1827		1	1
1828			2
1829		2	1
1830		1	
1831		4	
1832	10	2	
1833	15	8	
1834	17	12	
1835	15	6	
1836	12	12	1
1837	17		
1838	25	13	
1839	25	26	
1840	20	37	

Tabulka 5: Počty narozených (pokřtěných) dětí z Židárně, Gemelčíčky a Kaliny-Kálimbu, dle rodné matriky Alešd (Ž1832-38), Šumlov (G, K –1836), Nová Huta (Ž, G, K 1838–1840). Nejsou započítány nejasné záznamy (*) šumlovske matriky z let 1819–1823, pravděpodobně přiřaditelné ke G nebo K.

ročník	Židáreň	Gemelčička	Kalina-Kálimb
1821			
1835	258	174	22
1836	259	181	22
1837	267	256	23
1838	265	322	6
1839	411	361	36
1840	417	371	36
1842	452	477	40
1843	465	501	42
1853	479	801	7+46
1855	525	862	20+45
1857	590	964	13+46
1862	607	985	16+48
1896	828	1478	10+80

Tabulka 6: Počty římskokatolických obyvatel v jednotlivých místech podle ročenky velkovaradínské římskokatolické diecéze Schematismus *venerabilis...* V případě Kálumbu jsou navíc za znaménkem + uvedeny počty řeckých katolíků.

dostupných údajů izolovanou hutí jen s malým počtem rodin. Židáreň, ležící opačným směrem od Gemelčičky než Kalina, máme pak doloženu jako původní samostatnou draslárnu. Založena mohla být snad koncem 20. let; každopádně už k roku 1832 její osídlení násobně převyšovalo počet obyvatel v Kalině.

Proč Jakó (1953) o této třetí manufaktuře ve své velmi dobře materiálově podložené studii neví? Jako důvod se nabízí to, že asi nešlo o bányfyovský podnik, o kterém by měl autor možnost se dozvědět z archivu rodiny Bánffy (ten je totiž v podstatě jeho výhradním zdrojem informací). Totéž nám naznačuje i původní farnostní členění: dvě bányfyovské manufaktury Gemelčička a Kalina spadají do roku 1838 pod vzdálenou farnost šumlovskou, zatímco ze Židárně se během 30. let chodí na opačnou stranu, do Alešdi. Přináležitost k Alešdi může naopak ukazovat na souvislost s rodinou Batthyány (což by zapadalo i do obrazu novohutské sklářské výroby závislé na dodávkách potaše, pokud možno z vlastních zdrojů).³⁴

Slovenské obyvatelstvo zřejmě někdy mezi lety 1843-53 z Kaliny z větší části odešlo, snad v souvislosti s ukončením draslářské výroby roku 1840, a Kalina byla osídlena rodinami řeckokatolickými – což v této oblasti zpravidla znamená rumunskými. Ty bezpochyby dále žily spíše v kontaktu s nejbližším rumunským

³⁴ Jsem si vědom jediného znepokojujícího argumentu proti verzi historie, kterou zde předkládám: Jakó (1953) při diskusi o zdrojích vody potřebné pro draslářský provoz zmiňuje, že draslárna Čálin byla založena na malebné plošince, kde vedle sebe z hory prýštily tři prameny. To je ovšem podezřelá shoda s obvyklým maďarským jménem Židárně, Hármaspatak, doslova “Trojitý potok”. Pronikají snad do tohoto podání informace o samostatné židáreňské draslárně? Nové kritické prostudování maďarskojazyčných pramenů s ohledem na tyto otázky by bylo samozřejmě nanejvýš žádoucí.

sídlem Preoteasa.

Uvedené demografické statistiky ukazují, že větší zalidnění Gemelčičky bylo až záležitostí třicátých let. Během dvacátých let počty narozených konzistentně odpovídají pouhým několika rodinám zajišťujícím provoz manufaktury. Mezi počátkem 30. a počátkem 40. let pak počet obyvatel narůstá způsobem, který nelze vysvětlit jinak než intenzivní migrací do oblasti. I po celý zbytek 19. století pak zalidnění roste, primárně již přirozeným přírůstkem, který byl ovšem na Gemelčičce větší než kdekoli jinde v oblasti (jistě i díky možnosti rozšíření do pozdějších osad Šarany, Magurič aj.).

Oproti tomu na Židárni se počet obyvatel zdá víceméně stabilizovaný už od začátku období, které máme statistikami pokryto: s jedinou výjimkou, kterou je výrazný skokový nárůst mezi lety 1838–39 (podle *Schematismů*), nebo snad už v letech 1836–38 (jak by naznačovala statistika narozených a pokřtěných). Tento skokový nárůst se dobře shoduje s vývojem na Nové Hutí v tutéž dobu (viz výše). To nám jednak ukazuje na pravděpodobný příchod větší skupiny kolonistů do oblasti okolo r. 1838, jednak opět naznačuje užší osídlovací souvislost mezi Novou Hutí a Židárni.

6 Původ Slováků v sedmihradském Rudohoří

V tomto oddíle se zaměřím na otázku příchodu obyvatelstva do sedmihradského Rudohoří nikoli z pohledu jednotlivých rudohorských obcí, jak tomu bylo v předchozích oddílech, nýbrž z pohledu zdrojových slovenských oblastí, z nichž rodiny do dnešního Rumunska přicházely. V případě dostatečně bohatých a spolehlivých dat se však pokusím postihnout i rozrůzněnost původu obyvatelstva ve vzájemném srovnání některých rudohorských obcí.

Prvním zdrojem informací k tomuto tématu je uvádění místa původu u zemřelého v úmrtních matrikách. Částečně byl tento zdroj využit už v předchozí literatuře (Michalčáková, 1980; Benedek, 1983; Cigán a Chrastina, 2013; viz bod 1 v oddílu 3), aniž byl vyčerpán jeho informační potenciál. V této studii se jej pokusím využít ve větší úplnosti. V matrikách vlastního sedmihradského Rudohoří se původ zemřelého víceméně důsledně uvádí ve dvou obdobích:

- mezi lety 1834–1838, a to pouze v alešdské matrice pokrývající Novou Hutu a Židáreň, nikoli ostatní obce
- od roku 1852 po celou dobu dalšího vedení novohutské matriky, zahrnující do roku 1891 všechny obce vlastního Rudohoří (následuje oddělení Gemelčičky do samostatné farnosti)

Tabulka 7 shrnuje všechny opakovaně zmíněné obce původu u zemřelých dospělých osob mezi lety 1834–38.³⁵ Tabulka 8 pak zachycuje častěji zmíněné obce původu u zemřelých dospělých osob v matričním období 1852–1891. Novohutská matrika uvádí původy i u zemřelých po roce 1891, podíl původních kolonistů

³⁵Souhrnné statistiky v tomto oddílu byly zpracovány s pomocí statistického programovacího jazyka a prostředí *R* (R Core Team, 2016).

místo původu	počet výskytů
Kysuce	5
Látky	4
Šoltýska	4
Lom nad Rimavicou	3
Ipeľ	2
Makov	2
Vysoká nad Kysucou	2
Ďubákovo	2
...	

Tabulka 7: Údaje o původu zemřelých (pouze dospělých) osob z Nové Huti a Židárně v úmrtní matrice Alešd 1834–38. Zahrnuta místa s počtem alespoň 2 výskytů.

je však zde již malý a neovlivňuje celkový obrázek. Úmrtí z Gemelčičky nejsou v této době již zastoupena, kvůli rovnoměrnosti proto tato data do zkoumání nezahrnuji.³⁶

Ve shodě se starší literaturou na toto téma můžeme konstatovat silnou převahu středoslovenských obcí na historickém rozhraní zvolenské, novohradské a gemersko-malohontské župy (Lom nad Rimavicou, Šoltýska, Polianky, Ďubákovo, Detva, Ipeľ, Kokava nad Rimavicou, Látky, Detvianská Huta, Brezová, Handly – oblast Čierného Balogu, Ďurkovka, Dobrý Potok, Mláky, Drábsko aj.). (Ve zbytku této studie budu tento historicky hraniční region pro jednoduchost označovat termínem “novohradsko-malohontské pomezí”, s případným širším okolím.³⁷) V menší míře se objevují obce Oravy (Oravská Lesná, Oravské Veselé, Pucov, Pribiš, Lipnica aj.) a Kysúc (Vysoká nad Kysucou, Makov aj., často však udáno bez dalšího rozlišení jen jako Kysuce).³⁸ Obrázek je ovšem komplikován známou skutečností (které se budu věnovat dále), že sama oblast novohradsko-malohontského pomezí byla od konce 18. století kolonizována namnoze právě z Oravy a Kysúc. Pro velkou část osob s uvedeným původem

³⁶Vzhledem k tomu, že se studie zabývá prvotní slovenskou kolonizací, nejsou v tabulkách promítnuty obce vlastního Rudohoří a občasné příchody Slováků odjinud ze Sedmihradská – Varzaľ, Bogdana Huta, Tasnad, Chegea aj. – ani málo početné pozdější příchody sklářských rodin z Německa, Rakouska a Čech.

³⁷Jádrem regionu je severozápad Malohontu, historicky oslabené stolice, která už v době kolonizace našich obcí na přelomu 18. a 19. století splývala s větším Gemerem do stolice gemersko-malohontské. Do novohradské stolice spadaly ze zmíněných lokalit Látky a Ipeľ, do zvolenské Detvianská Huta a Detva. Za terminologické ujasnění vděčím Juraji Laššákovi.

³⁸Jak mě dodatečně upozornil J. Laššák, název Kysuce (Kisutza) je v matrikách potenciálně dvojnásobný, může odkazovat jednak na samu severozápadoslovenskou oblast Kysúc bez dalšího upřesnění, jednak na osadu Kysuca ve farnosti Lomu nad Rimavicou (uváděna též jako Homolsan Patak, Germanica Hutta či později Otília). V části případů lze odkaz upřesnit podle uvedení stolice (trenčínská pro oblast Kysúc, gemerská pro osadu Kysuca). Vzhledem k silné převládajícímu prvnímu určení i k malé velikosti osady Kysuca předpokládám, že případné promítnutí osady Kysuca do tabulek není významné a nenarušuje představu o částečně kysuckém původu obyvatelstva.

místo původu	počet výskytů
Lom nad Rimavicou	75
Šoltýska	45
Polianky	39
Kysuce	28
Ďubákovo	26
Detva	23
Ipeľ	18
Oravská Lesná	18
Kokava nad Rimavicou	11
Látky	10
Oravské Veselé	10
Detvianská Huta	8
Pucov	6
Brezová, Brezová Huta	6
Holloháza	5
Handly	5
Ďurkovka	4
Dobrý Potok	4
Mláky	4
Pribiš	4
Drábsko	3
Lipnica	3
...	

Tabulka 8: Údaje o slovenském původu zemřelých (pouze dospělých) osob v úmrtní matrice Nová Huta 1852–1891. Zahrnuta místa s počtem alespoň 3 výskytů.

region	počet výskytů
Kysuce	9
farnost Šoltýska	8
farnost Detvianská Huta	4
farnost Lom nad Rimavicou	3
Gemer-Novohrad-Zvolen-ostatní	3
...	

Tabulka 9: Zastoupení regionů v údajích o původu zemřelých (pouze dospělých) osob z Nové Huti a Židárně v úmrtní matrice Alešd 1834–38. Zahrnuty regiony s počtem minimálně 2 výskytů.

region	počet výskytů
farnost Lom nad Rimavicou	124
farnost Šoltýska	98
Orava	52
Kysuce	31
farnost Detva	23
farnost Detvianská Huta	22
Gemer-Novohrad-Zvolen-ostatní	18
farnost Kokava nad Rimavicou	12
Abov	6
Spíš	4
Morava	3
Halič	3
..	

Tabulka 10: Zastoupení regionů v údajích o původu zemřelých (pouze dospělých) osob v úmrtní matrice Nová Huta 1852–1891. Zahrnuty regiony s počtem alespoň 3 výskytů.

v oblasti novohradsko-malohontského pomezí můžeme tedy předpokládat buď faktické narození v oravské a kysucké oblasti a příchod do Rumunska po dočasném zakotvení na tomto pomezí, nebo aspoň oravský/kysucký původ rodičů.

Tabulky 9 a 10 shrnují celkové zastoupení jednotlivých regionů v těchto úmrtních datech, přičemž z nejfrekventovanějšího regionu novohradsko-malohontského pomezí a širšího okolí (v tabulce jako Gemer-Novohrad-Zvolen-ostatní) jsou vyděleny zvláště často zastoupené farnosti. Lze vyčíst, že zastoupení jiných než výše zmíněných regionů je v původu rudohorských Slováků zcela okrajové (Abov, Spíš, Morava, Halič).

Data úmrtních matrik teoreticky umožňují více než jen přehled o oblastech původu. V kombinaci s uváděným věkem zemřelých by mohla znamenat i cennou zprávu o časovém zasazení příchodů z těchto oblastí. Z mojí vlastní genealogické praxe ovšem vyplynulo, že úmrtní záznamy nepatří v této oblasti k nejspoleh-

livějším informačním zdrojům. Zcela pravidelně totiž zkreslují úmrtní věk oproti realitě, a to – především u starších osob – velmi výrazně, u starců běžně o 10–15 let (přičemž matriční věk je ve velké většině případů nadsazen). Úvahu o roku matričního zápisu, o udaném věku a původu osoby a o době jejího příchodu do Rudohoří se pokusíme místo toho využít u dat, která se v praxi ukázala být spolehlivější: u dat oddacích matrik. Protože se ženily a vdávaly obyčejně osoby mladé, matriční zápis se v čase příliš nevzdaloval jejich původu; údaje o jejich věku i původu tak bývají obyčejně v lepší shodě s realitou, než je tomu obecně v úmrtních záznamech.

K místně-časovému zkoumání příchodů do Rudohoří zde použijeme data oddací matriky Nové Huti z kompaktního období 1852–1865. (Před tímto obdobím se původy novomanželů neuvádějí, až na období 1834–38, ke kterému viz dále; rok 1865 volím jako hranici, po níž jsou sňatky původních slovenských kolonistů již málo frekventované a zároveň se častěji objevují sňatky pozdějších neslovenských příchozích, především migrujících sklářů.)

Nejprve opět prosté představení vyskytujících se původů, podle jednotlivých míst a širších regionů, tentokrát v rozdělení na ženichy a nevěsty. Tabulky 11 a 12 shrnují původy ženichů, tabulky 13 a 14 původy nevěst. Výsledek přibližně odpovídá rozložení původů ve výše diskutovaných úmrtních datech, s tím, že relativně méně je zastoupena nejpůvodnější zdrojová oblast Oravy a Kysúc. To lze snadno vysvětlit tím, že mladá generace, vdávající a ženící se v letech 1852–65 (a zvláště nevěsty, které byly v době sňatku v průměru o několik let mladší) zažila už jen stěhování z novohradsko-malohontského pomezí.

Díky uvádění věku, který v těchto matrikách můžeme považovat za relativně přesný, však lze z těchto dat z let 1852–65 vytěžit i více. Graf³⁹ v Obrázku 1 ukazuje zastoupení vypočteného roku narození nevěst (podle vzorce: rok sňatku mínus udaný věk nevěsty) v těchto oddacích datech, a to zvláště pro nevěsty 1) s uvedeným původem mimo Sedmíhradsko, 2) bez něj (tj. s domácím původem anebo bez uvedení původu). Přestože i neudané původy mohou zčásti zahrnovat skutečné původy mimo Sedmíhradsko, poměrný trend je naprosto jasný. Zatímco mezi nevěstami narozenými do začátku 30. let je podíl dívek s uvedeným původem mimo Sedmíhradsko velmi výrazný, v datech narození kolem poloviny 30. let tento poměr prudce klesá. Mezi nevěstami narozenými po roce 1840 jde pak už jen o zanedbatelné výjimky. Můžeme z toho vyvozovat, že k roku 1840 je kolonizace sedmíhradského Rudohoří v podstatě již ukončena; obyvatelstvo dále narůstá přirozeným přírůstkem a další příchody rodin do oblasti jsou sporadickou záležitostí.

Graf v Obrázku 2 zobrazuje tutéž závislost pro ženichy a vede nás k poopravení hypotézy. I zde platí, že původy mimo Sedmíhradsko jsou velmi výrazně zastoupeny v ročnicích cca do poloviny 30. let, pak se trend rychle obrací. Na rozdíl od nevěst zde ovšem nacházíme jisté nevelké zastoupení původů mimo Semíhradsko ještě v generaci narozené kolem roku 1840. (O pozdějších ročnicích už data do roku 1865 nemají výpovědní hodnotu, protože většina mužů se

³⁹Všechny grafy byly zpracovány v jazyce a prostředí R (R Core Team, 2016) s pomocí knihovny *ggplot2* (Wickham, 2009).

místo původu	počet výskytů
Lom nad Rimavicou	20
Ďubákovo	14
Šoltýska	13
Detva	9
Polianky	7
Ipeľ	6
Brezová Huta	5
Kokava nad Rimavicou	5
Látky	4
Kysuce	4
Oravská Lesná	4
Oravské Veselé	4
Detvianská Huta	3
?Borové/Borovka	3
Drábsko	2
Handly	2
Čechánky	2
...	

Tabulka 11: Údaje o původu ženichů v oddací matrice Nová Huta 1852–1865. Zahrnuta místa s počtem alespoň 2 výskytů.

region	počet výskytů
farnost Šoltýska	35
farnost Lom nad Rimavicou	31
Orava	13
Gemer-Novohrad-Zvolen-ostatní	12
farnost Detvianská Huta	11
farnost Detva	9
farnost Kokava nad Rimavicou	5
Kysuce	3
Spiš	3
Halič	2
Šariš	2
...	

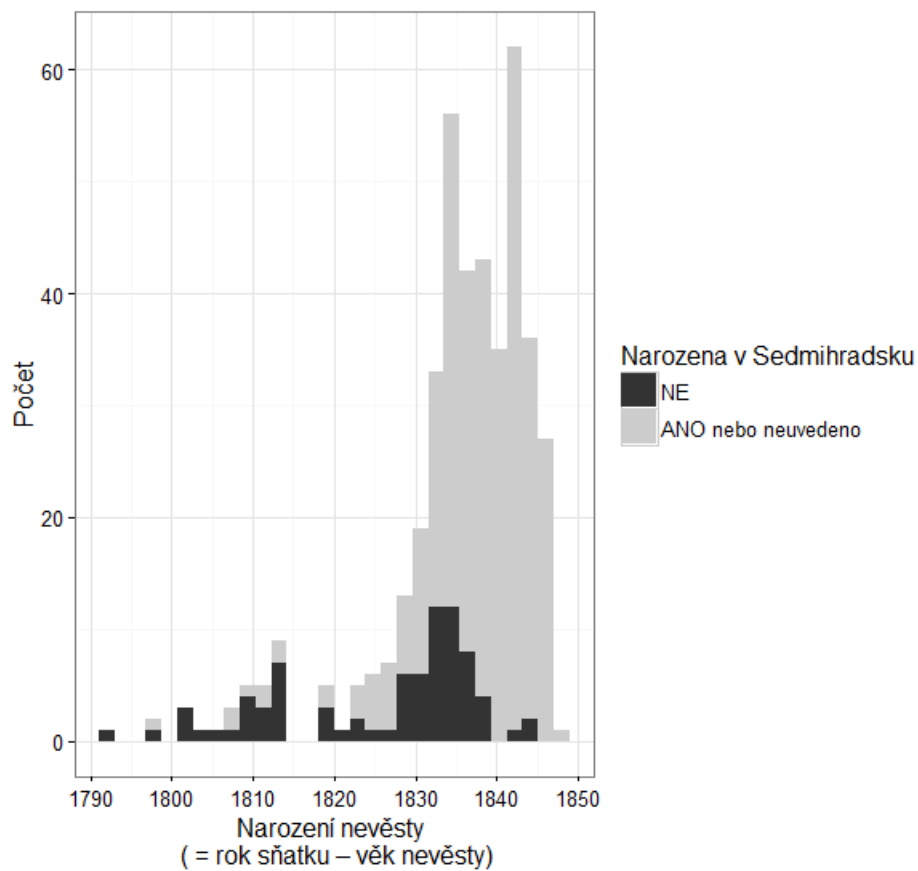
Tabulka 12: Zastoupení regionů v údajích o původu ženichů v oddací matrice Nová Huta 1852–1865. Zahrnutý regiony s počtem alespoň 2 výskytů.

místo původu	počet výskytů
Šoltýska	11
Ďubákovo	7
Polianky	7
Lom nad Rimavicou	6
Detva	4
Detvianská Huta	4
Ipeľ	4
Látky	4
Brezová Huta	3
Dobrý Potok	2
Kysuce	2
Oravská Lesná	2
?Putnok	2
...	

Tabulka 13: Údaje o původu nevěst v oddací matrice Nová Huta 1852–1865. Zahrnuta místa s počtem alespoň 2 výskytů.

Oblast původu	počet výskytů
farnost Šoltýska	24
farnost Lom nad Rimavicou	15
farnost Detvianská Huta	9
Gemer-Novohrad-Zvolen-ostatní	6
Detva	4
Abov	2
Kysuce	2
Orava	2
...	

Tabulka 14: Zastoupení regionů v údajích o původu nevěst v oddací matrice Nová Huta 1852–1865.

Obrázek 1: Srovnání počtu nevěst s původem v Sedmihradsku / mimo Sedmihradsko v závislosti na vypočteném roku narození, dle oddací matriky Nová Huta 1852–65. Sloupce jednotlivých počtů se vrší na sebe (*ggplot2 position "stack"*), nepřekrývají.

místo původu	počet výskytů
Šoltýska	16
Ipeľ	6
Detvianská Huta	5
Lom nad Rimavicou	5
Kysuce	4
Turzovka	3
Ďubákovo	2
...	

Tabulka 15: Údaje o původu ženichů z Nové Huti a Židárně v oddací matrice Alešd 1832–37. Zahrnuta místa s počtem alespoň 2 výskytů.

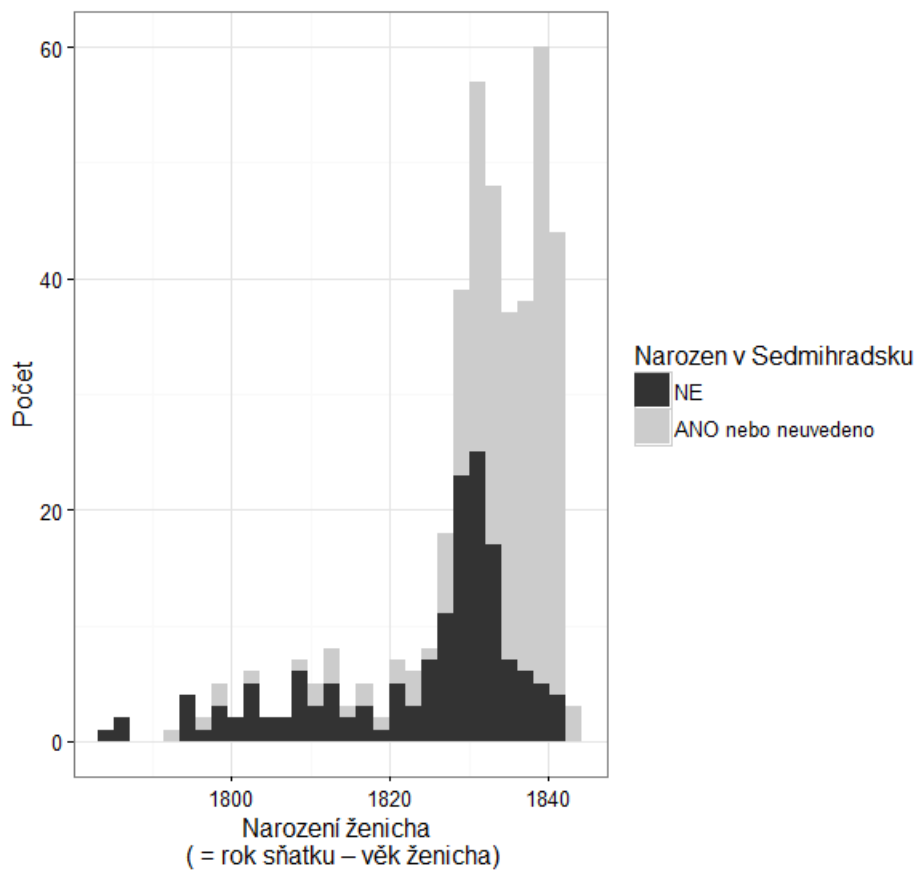
ženila až ve věku okolo 25 let. Data po roce 1865 však zachovávají týž trend, mimosedmihradských původů mezi ženichy dále ubývá.)

Možná vysvětlení tohoto rozdílu mezi muži a ženami jsou zřejmě dvě. Může se jednat o náhodný výkyv v datech. Rozdíl ale také může svědčit o tom, že po ukončení základní kolonizace oblasti kolem roku 1840 přicházeli už jen opoždění jednotlivci – svobodní muži, pro které byl odchod z domova za živobytím přirozenější než pro dívky.

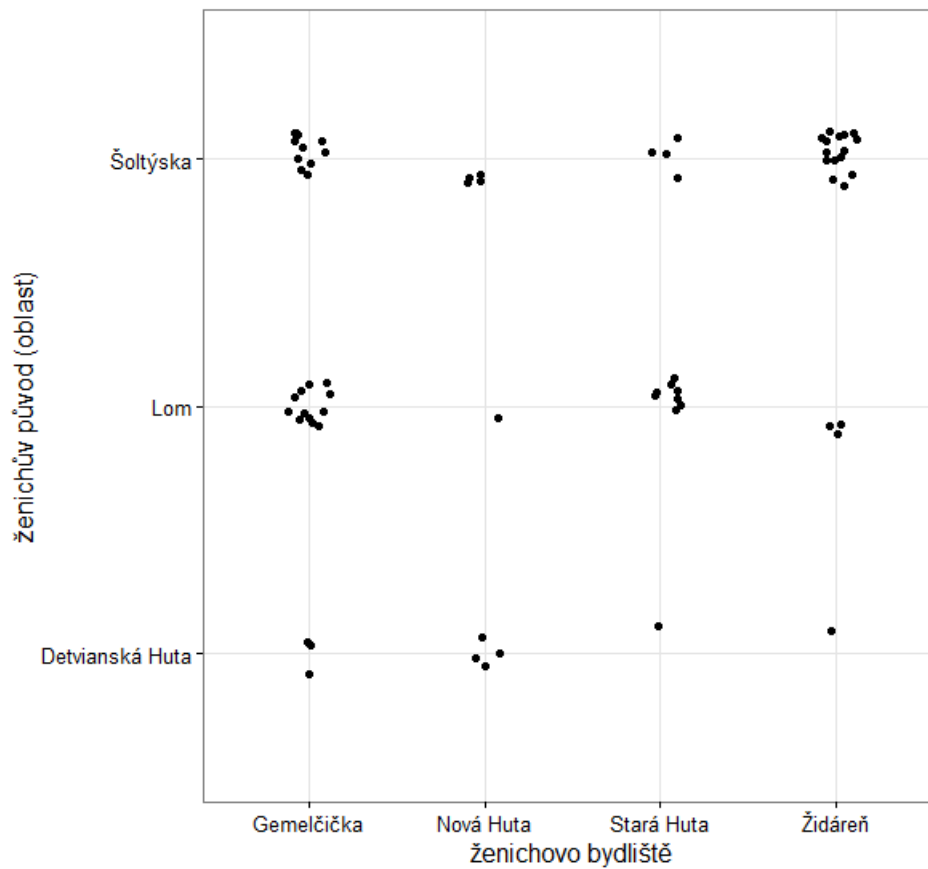
Jiný pohled na tatáž oddací data poskytuje graf v Obrázku 3. Jsou v něm vizualizována konkrétní bydliště ženichů (Gemelčička, Nová Huta, Stará Huta, Židáreň) v členění podle oblastí ženichova původu (farnost Lom nad Rimavicou, farnost Šoltýska, farnost Detvianská Huta). Každému sňatku (resp. ženichovi) odpovídá v grafu jedna tečka. Ostatní bydliště mimo zmíněné 4 obce a ostatní oblasti původu mimo zmíněné 3 farnosti nejsou zahrnuty, neboť jejich počet v datech je nízký a v jednotlivých kombinacích tedy neprůkazný.

Zajímavé jsou zde poměry jednotlivých výskytů. Za povšimnutí stojí především převaha původů z farnosti Šoltýska u ženichů na Židárně a snad i na Nové Huti. Ve Staré Huti převažují původy z farnosti Lom nad Rimavicou a na Gemelčičce je situace zřetelně vyrovnaná. Původy z Detvianské Huti jsou ve všech obcích málo početné na jednoznačnější závěr. Graf v Obrázku 4 ukazuje totéž rozložení pro nevěsty a výsledek souhlasí s naším podezřením, co se týče Židárně a Nové Huti. Vcelku lze na obou grafech založit hypotézu, že osídlení Židárně a Nové Huti mělo na rozdíl od zbylých obcí původ primárně ve farnosti Šoltýska, zatímco podíl kolonistů z farnosti Lom nad Rimavicou byl zde nízký.

Dalším souborem oddacích záznamů, který zachovává podstatné údaje o původu novomanželů, je oddací matrika Alešdi mezi lety 1832–37. Nevýhodou těchto záznamů je neuvádění věku ženicha a nevěsty. Cenná je naopak skutečnost, že jde o údaje z doby nedlouho po předpokládaném příchodu do Rudohoří. Vybrány jsou pouze záznamy z Nové Huti a Židárně (tj. jediných slovenských obcí, které tato matrika soustavně pokrývá). V následujících tabulkách jsou opět shrnuta uvedená místa a oblasti mimosedmihradského původu, v tabulkách 15 a 16 pro ženichy, v tabulkách 17 a 18 pro nevěsty.

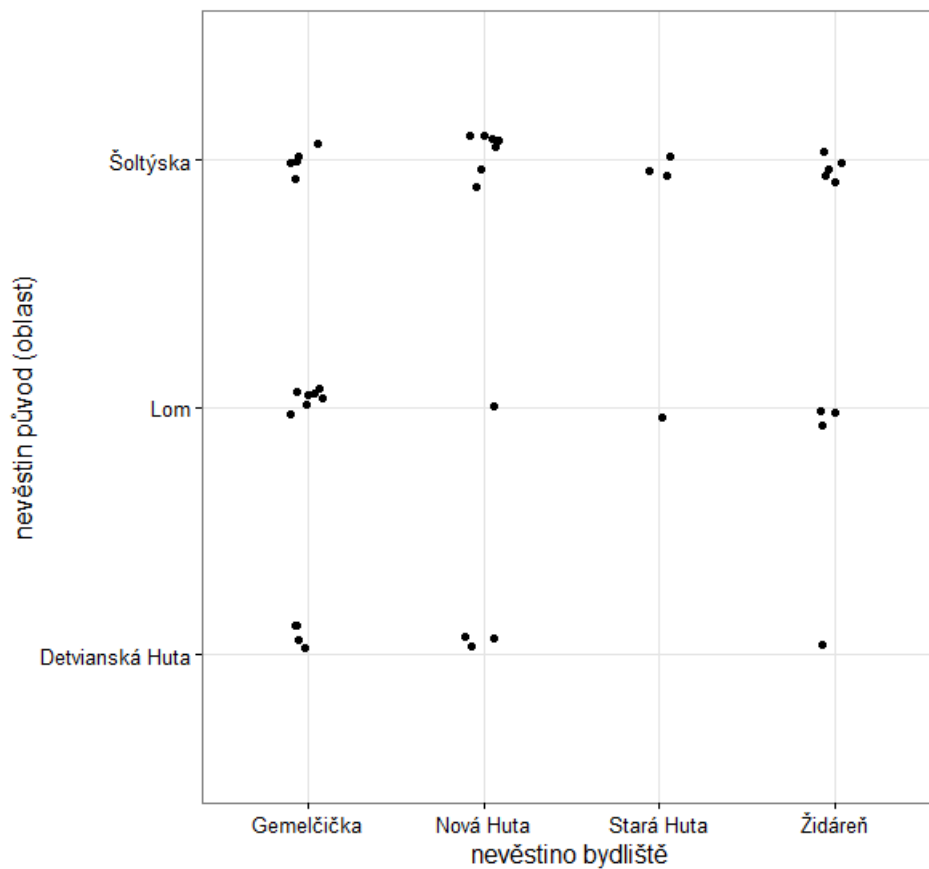
Obrázek 2: Srovnání počtu ženichů s původem v Sedmíhradsku / mimo Sedmíhradsko v závislosti na vypočteném roku narození, dle oddací matriky Nová Huta 1852–65. Sloupce jednotlivých počtů se vrší na sebe (*ggplot2 position “stack”*), nepřekrývají.

Obrázek 3: Srovnání počtu ženichů v jednotlivých kombinacích oblasti původu a obce bydliště. Zahrnuty pouze nejfrekventovanější lokality. Každé tečce odpovídá jeden ženich (sňatek), dle oddací matriky Nová Huta 1852–65.

oblast původu	počet výskytů
farnost Šoltýska	24
Kysuce	10
farnost Detvianská Huta	6
farnost Lom nad Rimavicou	5
Orava	4
Gemer-Novohrad-Zvolen-ostatní	2
farnost Kokava nad Rimavicou	2
...	

Tabulka 16: Zastoupení regionů v údajích o původu ženichů z Nové Huti a Židárně v oddací matrice Alešd 1832–37. Zahrnuty regiony s počtem alespoň 2 výskytů.

Obrázek 4: Srovnání počtu nevěst v jednotlivých kombinacích oblasti původu a obce bydliště. Zahrnuty pouze nejfrekventovanější lokality. Každé tečce odpovídá jedna nevěsta (sňatek), dle oddací matriky Nová Huta 1852–65.

místo původu	počet výskytů
Ipeľ	8
Šoltýska	8
Lom nad Rimavicou	4
Oravská Lesná	4
Ďubákovo	3
Kysuce	3
Detvianská Huta	2
Látky	2
Polianky	2
...	

Tabulka 17: Údaje o původu nevěst z Nové Huti a Židárně v oddací matrice Alešd 1832–37. Zahrnuta místa s počtem alespoň 2 výskytů.

oblast původu	počet výskytů
farnost Šoltýska	18
Orava	7
farnost Lom nad Rimavicou	6
farnost Detvianská Huta	4
Kysuce	4
Spiš	2
...	

Tabulka 18: Zastoupení regionů v údajích o původu nevěst z Nové Huti a Židárně v oddací matrice Alešd 1832–37. Zahrnutý regiony s počtem alespoň 2 výskytů.

místo původu	počet výskytů
Šoltýska	17
Lom nad Rimavicou	10
Ďubákovo	3
Detvianská Huta	3
Kysuce	2
Oravská Lesná	2
Oravské Veselé	2
...	

Tabulka 19: Údaje o původu novomanželů z Nové Huti, v oddací matrice Alešd 1832–37. Zahrnuta místa s počtem alespoň 2 výskytů.

místo původu	počet výskytů
Ipeľ	11
Šoltýska	6
Kysuce	5
Detvianská Huta	4
Turzovka	2
Látky	2
...	

Tabulka 20: Údaje o původu novomanželů z Židárně, v oddací matrice Alešd 1832–37. Zahrnuta místa s počtem alespoň 2 výskytů.

Tabulka 19 pak shrnuje rozložení původů společně pro nevěsty i ženichy, avšak jen ty s bydlištěm na Nové Huti. Tabulka 20 ukazuje totéž společně po ženichy a nevěsty s bydlištěm na Židárně.

Oddací záznamy z roků 1832–37 promítnuté v Tabulkách 15 až 20 potvrzují naši předchozí hypotézu, že hlavní úlohu v osídlení Nové Huti a Židárně hrála migrace z farnosti Šoltýska. V menší míře se pak do ní promítly ostatní zdrojové oblasti známé z dříve nastíněných dat o Rudohoří jako celku. I toto zjištění se zdá mluvit pro názor o osídlovací (batthyányovské?) souvislosti mezi Novou Huti a Židárně. Konstatovat však můžeme i jednu odlišnost: do osídlení Židárně se zvláště silně promítla migrace z osady Ipeľ (v blízkosti Šoltýsky), zatímco ve zjištěných původech kolonistů na Nové Huti tato osada absentuje.

Zmíněná oddací data potvrzují ještě jeden náš poznatek. Vůbec se v nich nevyskytují udání původu v jednotlivých slovenských obcích Rudohoří, s výjimkou jediné – totiž Staré Huti.⁴⁰ Předpokládáme-li obvyklý věk novomanželů v rozmezí cca 18–25 let, plyne z toho potvrzení teze, že Stará Huta byla dlouho jediným osídleným místem ve vlastním Rudohoří: minimálně do roku 1820.

Ještě dalším hlediskem, z něhož můžeme migraci Slováků do Rudohoří osvětlit, jsou konkrétní příchody jednotlivých rodin, resp. identifikovatelných manžel-

⁴⁰Jak bylo zmíněno již výše, tento původ nalzáme v těchto datech u 2 ženichů a 7 nevěst.

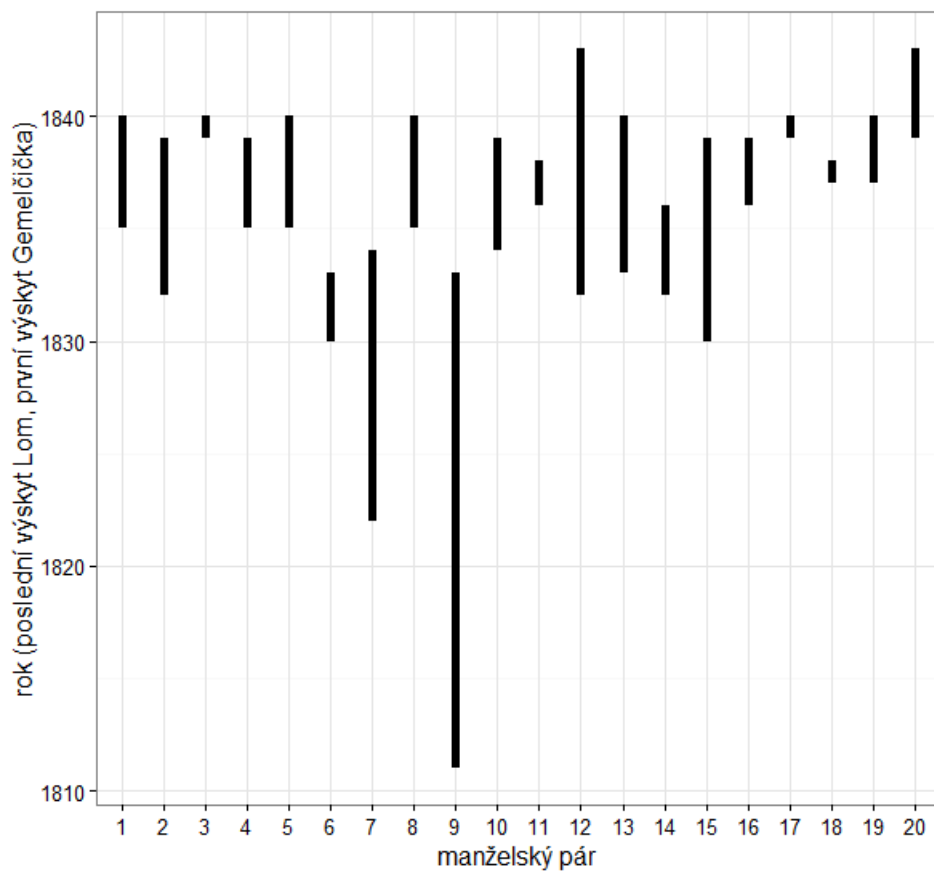
ských párů. Pro několik desítek párů se mi podařilo matriční propojení páru mezi výchozí oblastí novohradsko-malohontského pomezí a cílovou oblastí sedmihradského Rudohoří. K modelovému páru jsem tak získal konkrétní rok posledního známého výskytu v oblasti zmíněného pomezí a prvního známého výskytu v Rudohoří. I když rozpětí těchto dvou dat je v některých případech velké a doba migrace je tedy neurčitá, v celkovém úhrnu tato data dávají zajímavou představu o procesu stěhování.

Graf v Obrázku 5 shrnuje znázorňuje dobu příchodu pro 20 konkrétních párů, které se povedlo matričně ztotožnit mezi farnostmi Lom nad Rimavicou a Gemelčičkou. (Při prověřování párů z Gemelčičky se zpětná identifikace jinde než ve farnosti Lomu podařila jen v několika málo případech; ty proto dále do zkoumání nezahrnuji.) Každá čára v grafu znázorňuje na svislé ose časové rozpětí mezi posledním známým výskytem páru v matrikách farnosti Lom a prvním známým výskytem téhož gemelčičanského páru v matrikách Rudohoří. Čára nás tedy tím lépe informuje o době migrace daného páru, čím je kratší. Graf jasně ukazuje, že těžiště příchodů z Lomu na Gemelčičku leží teprve v druhé polovině 30. let. Tímto poznáním je významně doplněno naše předchozí zjištění o založení Gemelčičky roku 1816 – zmiňujeme-li v historii toto datum, je třeba jedním dechem dodat, že valná většina kolonistů přibyla do této oblasti teprve o dvě dekády později. Urbanovy údajné “davy chudáků proudící do Rudohoří” a “dvě veliké družiny vystěhovalců” po r. 1811 a 1817 tak můžeme definitivně odkázat do říše autorské fantazie.

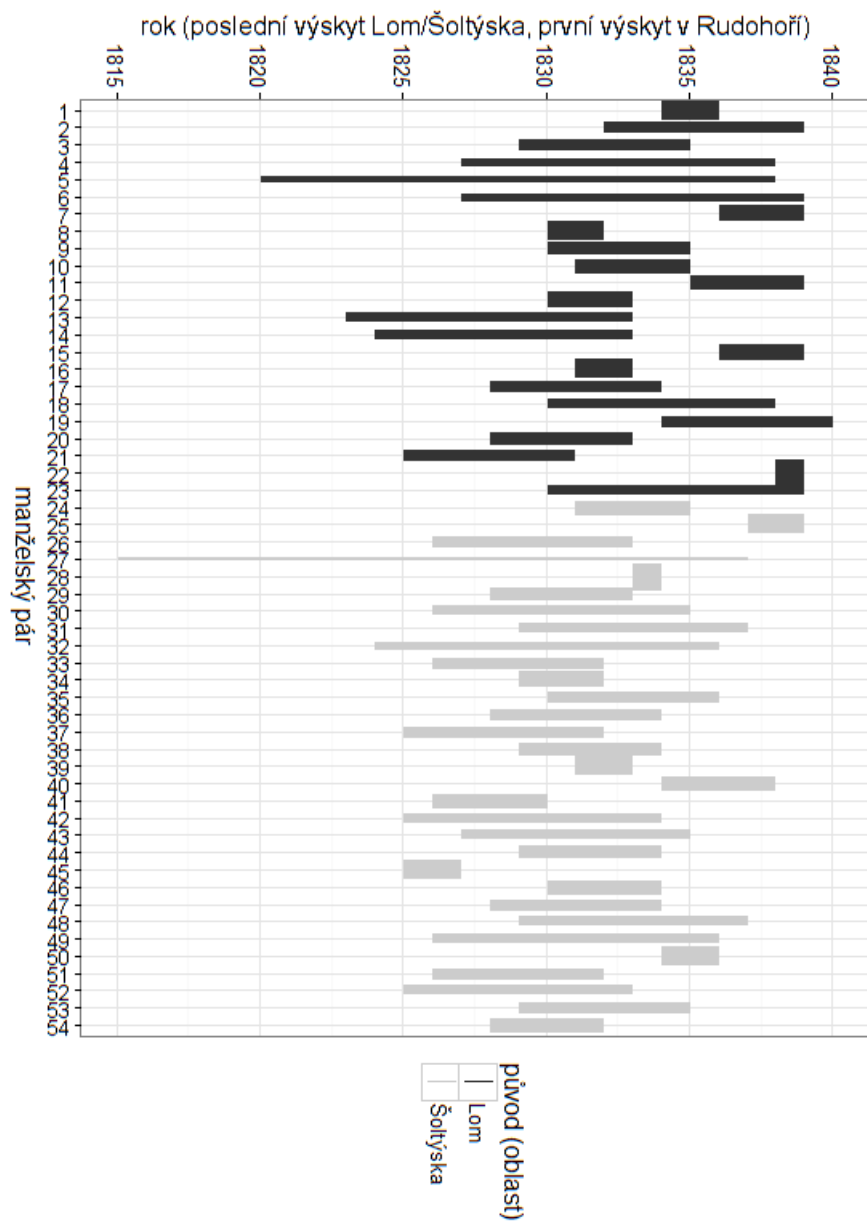
Graf v Obrázku 6 znázorňuje totéž pro 54 manželských párů přišedších do oblasti Staré Huti, Nové Huti, Židárně a Sočetu (bez dalšího rozlišení); konkrétně pro 23 párů, které se povedlo zpětně identifikovat ve farnosti Lomu nad Rimavicou a 31 párů zpětně dohledaných ve farnosti Šoltýska. (Ostatní zdrojové oblasti byly opět zastoupeny málo a s daty dále nepracuji.) Pro snadnější vnímání je tentokrát tloušťka čáry nepřímou úměrná délce, čímž kratší (informativnější) časové intervaly dostávají větší vizuální váhu. Na základě grafu lze zhruba shrnout, že těžištěm příchodů z farnosti Šoltýska je polovina 20. až polovina 30. let, těžištěm příchodů z farnosti Lom pak období od začátku po konec 30. let. Příchodů z Lomu je významné množství ještě v 2. polovině 30. let, kdy je lze zřejmě vztáhnout ke skokovému nárůstu počtu obyvatel na Nové Huti a Židárně v této době.

Je třeba říci, že do nelehkého úkolu identifikování párů mezi zdrojovou a cílovou oblastí vstupovaly různé heuristiky, které mohou omezovat reprezentativnost výsledných dat, resp. zkreslovat výsledky některým směrem. Tou nejzásadnější je, že metodou výběru byly vyloučeny páry přicházející na Gemelčičku po roce 1843 a do oblasti Hutí, Sočetu a Židárně po roce 1840. Zčásti to zřejmě ovlivnilo graf v Obrázku 6 v oblasti příchodů z Lomu do druhé jmenované oblasti: v plně reprezentativním vzorku by snad byly v nízkém počtu zastoupeny ještě příchody kolem roku 1840. Grafy v Obrázcích 1 a 2 nicméně prokazují, že toto zkreslení není nikterak zásadní.

K pojednání zbývá nyní poslední otázka, plynoucí z asymetrie novohradsko-malohontského pomezí a oravsko-kysuckého regionu jakožto zdrojových oblastí pro migraci do Rudohoří. Oravské a kysucké obce v dosavadních tabulkách fi-

Obrázek 5: Příchody z farnosti Lom nad Rimavicou na Gemelčičku: vizualizace rozpětí mezi posledním doloženým výskytem ve zdrojové oblasti a prvním doloženým výskytem v cílové oblasti, pro 20 takto identifikovaných manželských párů.

Obrázek 6: Příchody z farností Lom nad Rimavicou a Šoltýska do oblasti Nové Huti, Staré Huti, Židárně a Sočetu (bez bližšího rozlišení): vizualizace rozpětí mezi posledním doloženým výskytem ve zdrojové oblasti a prvním doloženým výskytem v cílové oblasti, pro 23 takto identifikovaných manželských párů z farnosti Lom a 31 párů z farnosti Šoltýska. Kratší (tj. informativnější) rozpětí jsou zdůrazněna tloušťkou čáry.

místo původu	počet výskytů
Oravská Lesná	39
Oravské Veselé	21
Detvianská Huta	17
Kysuce	16
Vysoká nad Kysucou	16
Pucov	11
Detva	10
Novoť	8
Karlovice	7
Mútne	5
Makov	5
Lipnica	4
Turzovka	4
...	

Tabulka 21: Údaje o původu novomanželů v oddací matrice Lom nad Rimavicou 1822–35. Zahrnuta místa s počtem alespoň 4 výskytů.

guruji jako místa původu v jedné řadě s obcemi novohradsko-malohontského pomezí, zároveň ale víme, že byly významnou zdrojovou oblastí pro předchozí migraci na toto pomezí samotné. Zajímá nás tedy, jak významná byla tato jejich role a jestli lze tvrdit, že původ rudohorského obyvatelstva obecně je v oravsko-kysucké oblasti, přičemž by novohradsko-malohontské pomezí bylo pro migrující rody jen dočasnou, generační zastávkou.

Dobrý přehled o tom poskytují oddací matriky dvou v Rumunsku zdaleka nejzastoupenějších farností novohradsko-malohontského pomezí, totiž Lomu nad Rimavicou a Šoltýsky. Z obojích matrik vybírám pro následující statistiky období od roku 1822, kdy se původy začínají uvádět, po rok 1835 (zvolený rok, ke kterému mnoho rodin již oblast opustilo). Tabulky 21 a 22 shrnují původy novomanželů (bez rozlišení ženichů a nevěst) podle jednotlivých míst a širších oblastí pro farnost Lom nad Rimavicou, tabulky 23 a 24 pro farnost Šoltýska. (Vzhledem ke zkoumání migrace do oblasti nejsou v tabulkách promítnuta místa ze samých těchto dvou farností, která se pochopitelně jako původy novomanželů také často vyskytují, a zahrnuta je pouze jejich širší vnější okolí.)

Na základě matričních údajů z Lomu nad Rimavicou a Šoltýsky, coby nejvýznamnějších bezprostředních zdrojových farností migrace do Sedmihradska, lze říct, že obyvatelstvo tohoto regionu skutečně pocházelo ve velké většině z Oravy a Kysúc (s převahou Oravy), z menší části pak z širšího vnějšího okolí (obce jako Detvianská Huta, Detva, Uhorské, Dobroč, Podkriváň, Čierny Balog), doplňkově z Moravy (oblast Velkých Karlovic a Nového Hrozenkova), jen minimálně pak z dalších oblastí (Halič, Spiš, Nitra aj.). Lze ovšem spatřovat i místní rozdíly mezi farností Lomu a Šoltýsky (vyšší podíl Oravské Lesné, Pucova, Novotě... na osídlení první; vyšší podíl Pribiše, Turzovky, Uhorského... na osídlení druhé

oblast původu	počet výskytů
Orava	99
Kysuce	41
širší okolí	41
Morava	16
...	

Tabulka 22: Zastoupení regionů v údajích o původu novomanželů v oddací matrice Lom nad Rimavicou 1822–1825. Zahrnuty regiony s počtem alespoň 4 výskytů.

místo původu	počet výskytů
Oravské Veselé	25
Pribiš	20
Turzovka	18
Oravská Lesná	17
Vysoká nad Kysucou	14
Detvianská Huta	9
Uhorské	7
Lipnica	6
Makov	4
Kysuce	3
Čavoj	3
Rabča	3
Gáts	3
Dobroč	3
Olešná	3
...	

Tabulka 23: Údaje o původu novomanželů, v oddací matrice Šoltýska 1822–35. Zahrnuta místa s počtem alespoň 3 výskytů.

oblast původu	počet výskytů
Orava	89
Kysuce	50
širší okolí	24
Morava	8
Halič	4
...	

Tabulka 24: Zastoupení regionů v údajích o původu novomanželů v oddací matrice Šoltýska 1822–1825. Zahrnuty regiony s počtem alespoň 4 výskytů.

farnosti).⁴¹ Ačkoli nelze zaručit, že se početní poměr obyvatelstva z různých oblastí přesně zachoval i v následné migraci do Sedmihradska, je ze souhrnu výše předložených statistik zcela zřejmé, že toto složení původů hraje i u Slováků v sedmihradském Rudohoří zásadní roli – s tou výhradou, že pro mladší příchozí bylo rodištěm již novohradsko-malohontské pomezí (do něž z uvedených oblastí přicházela předchozí generace). Jiný než kysucký/oravský/novohradsko-malohontsko-zvolenský původ je u rudohorských Slováků relativně velmi řídký a ukazuje ve všech případech na příchod samostatného jednotlivce nebo rodiny,⁴² nikoli na hromadnou migraci do oblasti.

7 Závěry

Domnívám se, že přítomná studie ve svém celku zásadně opravuje naše dosavadní poznání o někdejší příchodu Slováků do vrchů sedmihradského Rudohoří. Prostor pro nové poznatky je zjedнан pochopením, že celá šíře dosavadní odborné literatury v otázkách nejstarších historie spočívá – zjevně nebo skrytě – na podání jednoho, přinejlepším dvou předválečných zdrojů, jež přitom zdaleka nespĺňují dnešní požadavky na věrohodné historické pojednání. Část jejich údajů lze odmítnout čistě na základě textové kritiky těchto původních zdrojů; ty, které ob stojí, volají pak po nezávislém ověření. Pro tuto studii se mi podařilo získat celou řádku informačních zdrojů, dosud téměř nebo zcela neznámých, které společně umožňují vrhnout na tyto nejstarší dějiny nové světlo. Nemalá část údajů tradičně v literatuře předávaných se v tomto světle jeví chybnou.

Z celku pramenů jasně vyplývá, že nejstarší slovenskou osadou v oblasti bylo osídlení Stará Huta vzniklé v návaznosti na původní sklárnu. Ta byla založena roku 1802 nebo jen krátce předtím. Její původní obyvatelstvo pocházelo převážně ze středoslovenské Detviánské Huti, bylo však později převrstveno další, intenzivnější migrací do oblasti. Osídlení Nové Huti navazovalo na mladší sklárnu, založenou roku 1827 nebo krátce předtím, a největší úlohu v něm hráli kolonisté z farnosti Šoltýska. Snad ve stejné době (nejpozději pak kolem roku 1830) byl zřízením draslářské hutě položen základ osídlení dnešní Židárně. Také zde dominovalo obyvatelstvo původem z farnosti Šoltýska. Podobnosti vedou k hypotéze, že Nová Huta i Židáreň byly osídleny v rámci jediného kolonizačního procesu, a to zřejmě v režii rodu Batthyány. Osada Sočet vznikla podle všeho roku 1833, ve vazbě především na Starou Hutu.

Dvě bánffyovské draslářské hutě Kalina a Maďarpotok (Gemelčička) vznikly v letech 1815 a 1816 a po dobu dvacátých let zůstávalo jejich osídlení nevelké. Jejich další osud byl výrazně odlišný. Kalina zůstala drobnou osadou na okraji osídlení šířícího se postupně z Gemelčičky a slovenské obyvatelstvo tam bylo později přečísleno rumunským. Naopak Gemelčička se od třicátých let rychle

⁴¹Podobně jako v Rumunsku, ani zde farnost jako taková zřejmě není dostatečně detailní sídelní jednotkou pro popis migrací a bylo by žádoucí zkoumání na úrovni jednotlivých obcí a osad, jako jsou Ipeľ či Látky.

⁴²Takto se v oblasti objevují například příjmení Kozák, Vaksmundský, Kostelný, Chavík nebo časem poslovenštěný německý rod Semelbauer.

rozsílala, postupně až do nejlidnatější slovenské obce v Rudohoří, přičemž zdaleka nejsilnějším zdrojem zde byla migrace z farnosti Lom nad Rimavicou, vrcholící v 2. polovině 30. let.

Slovenskými rodinami z této farnosti byly během 30. let dosídleny i všechny ostatní obce. Data ukazují na příchod větší skupiny kolonistů z Lomu ještě kolem roku 1838.

Ukončením vlny příchodů z Lomu, která překryla časově o něco dřívější vlnu příchodů ze Šoltýsky, prvotní slovenská kolonizace sedmihradského Rudohoří okolo roku 1840 končí. Obyvatelstvo se nadále primárně rozmnožovalo z vlastních sil a další příchody do oblastí byly již málo četné.

Sama oblast Lomu a Šoltýsky byla přibližně o jednu generaci dříve kolonizována převážně z oravské a kysucké oblasti na severozápadě dnešního Slovenska. Můžeme tak směle tvrdit, že rudohorští Slováci byli a jsou svým původem Oravané a Kysučané. Výrazně méně se na jejich souhrnném původu podílela širší novohradsko-gemersko-zvolenská oblast (mimo samotný Lom a Šoltýsku), ještě méně Morava, a zcela okrajově pak Spiš, Halič, Abov, Šariš a další oblasti. Připomínám, že zcela stranou v této studii zůstala německá menšina v oblasti Nové Hutí, navázaná především na sklářskou výrobu a vyznačující se tak oproti slovenskému obyvatelstvu poměrně silnou fluktuací.

K otázkám, které zůstávají otevřené do budoucna a které bude zřejmě třeba zodpovědět na základě nematričních dokumentů, patří mj. tyto: Jaké bylo přesnější dělení území a manufakturních aktivit v této oblasti mezi jednotlivé rody? Jaký právní charakter mělo usazování Slováků zde? A jak se zdejší vlastnické vztahy spolu s právním postavením obyvatel v průběhu let měnily?

Litaraтура a zdroje

- Matriky římskokatolických farností Sinteu, Suplacu de Barcu, Aleşd, Simleu Silvaniei, Šoltýska (dostupné z <https://familysearch.org/>), Lom nad Rimavicou (dostupné z <https://familysearch.org/>)
- Benedek, Grigore (1983). *Slovenské nářečia v stolicích Salaj a Bihor*. Matica slovenská.
- Benža, Mojmír et al. (1998). *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Rumunsku*. Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, Nadlak.
- Biszak, E.; Kulovits, H.; Biszak, S.; Timár, G.; Molnár, G.; Székely, B.; Jankó, A.; Kenyeres, I.: *Cartographic heritage of the Habsburg Empire on the web: the MAPIRE initiative*. 9th International Workshop on Digital Approaches to Cartographic Heritage, Budapest; DOI: 10.13140/2.1.4331.4561
- *Blog jihočeské historie*, internetové stránky (autor Jiří Louženský), dostupné z: <http://jirilouzensky.txt.cz/>
- Cigáň, Juraj; Chrastina, Peter (2013). Pôvod bihorských Slovákov z hľadiska kritickej analýzy diela Grigoreho Benedeka (jazykový a historický kontext). *Český lid*, 100, 2, s. 173–182.

- Daniel, Jan (2009). *Slovenská menšina v Rumunsku*. Diplomová práce, Olomouc.
- Granatier, Anton; Třešňák, Ladislav (1930a). Slováci v rumunském Rudohoří. *Naše zahraničí*, X, s. 173–177.
- Granatier, Anton; Třešňák, Ladislav (1930b). *Slováci v rumunském Rudohoří*. Zpráva A. G. a L. T. o situaci Slováků v Rumunsku a to v Nadlacu a v sedmohradském Rudohoří. Strojopis, 36 s., uloženo v archivu Náprstkovy muzea v Praze, sign. Kr-Rum, A2.
- Granatier, Anton; Třešňák, Ladislav (1935). *Slováci v Rumunsku*. Zpráva o návštěvě A. G. a L. T. v červnu 1935. Strojopis, 23 s., uloženo v archivu Náprstkovy muzea v Praze, sign. Kr-Rum, A3.
- Hamáš, Ľudovít (1974). Z dejín Slovákov v Rumunskej socialistickej republike, *Slováci v zahraničí*, 2, s. 107–129.
- *Historia Domus Berettyószepplák*. Rukopis, uloženo na římskokatolické faře Suplacu de Barcu.
- *Hungaricana*. Internetový portál maďarského kulturního dědictví. K 8. 5. 2017 dostupné z <https://hungaricana.hu>.
- Javor, Pavol (1985). Podiel Slovákov na rozvoji sklárskej výroby v Bihore. *Slováci v zahraničí*, 11, Martin, s. 162–183.
- Kapusniak, Ján (1997). *Bodonoš: po stopách svojich predkov*. Ed. Ondrej Štefanko. Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, Nadlak.
- Jakó, Sigismund (1953). Istoricul manufacturilor de potasă din Valea Ungurului și Călin. *Studii și cercetări științifice*, IV, 3–4, s. 347–420. Cluj.
 - Vydáno též maďarsky jako: Jakó, Zsigmond (1956). *A magyarpartaki és a kalini hamuzsír-huta története: Adatok az erdélyi kapitalista erdőgazdálkodásnak és a nagybirtok ipari vállalkozásainak a kezdeteiről*. Bukurešť, 1956.
- Krátký, Čestmír (1956). *Lidové písně slovenských reemigrantů z Rumunsku*. Diplomová práce FF UK, Praha, archiv Etnologického ústavu AV ČR.
- Lipavská, Denisa (1983). *Úloha oděvu v etnických procesech v jihočeském pohraničí (K etnografickému studiu slovenských reemigrantů z rumunského Rudohoří)*. Diplomová práce FF UK, Praha.
- Mándoky, Sándor (1897). *Havasi levelek*. Szent-László Ny, Nagyvárad (Oradea).

- *Mapire.eu*. Internetový portál historických map habsburské monarchie. K 8. 5. 2017 dostupné z <http://mapire.eu>.
- Markuš, Michal (1941a). *Hármaspatak. Szilágyvármegye. /tót község/. Réz-hegység*. Strojopis, 6 s., uloženo v archivu Etnografického muzea v Budapešti, oddělení etnologie (Néprajzi múzeum, etnológiai adattár), sign. EA 1373.
- Markuš, Michal (1941b). *Magyarpatak. Szilágyvármegye. /tót község/. Réz-hegység*. Strojopis, 13 s., uloženo v archivu Etnografického muzea v Budapešti, oddělení etnologie (Néprajzi múzeum, etnológiai adattár), sign. EA 1373.
- Michalčáková, Eva (1980). Sťahovanie Slovákov do Sedmohradska a spôsob ich života. *Slováci v zahraničí*, 6, Martin 1980, s. 159–177.
- R Core Team (2016). *R: A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. URL: <https://www.R-project.org/>.
- Rončák, Gejza (2005). *Svadba bihorských Slovákov*. Vydavateľstvo Ivan Krasko, Nadlak.
- Segó, Jozef (1956). Slovenské osady v oblasti pohoria Rez /Rumunsko/. *Slovenský národopis*, 4, 4–5, s. 493–500.
- *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis latini ritus pro anno MDCCC...* – ročenka rímskokatolíckej diecézy Oradea, ročníky 1821, 1835–1843, 1853, 1855, 1857, 1859, 1862, 1864, 1896
 - historicky orientovaný ročník 1896 vydán v reprintu jako: *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis latinorum*, Nagyvárad Római Katolikus Püspökség, Oradea, 2010.
- *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis graeci ritus pro anno MDCCC...* – ročenka řeckokatolíckej diecézy Oradea, ročníky 1826, 1832.
- *Slováci v Rumunsku*, internetové stránky, dostupné z: <http://www.slovacivrumunsku.sk/>
- Svetoň, Ján (1943). *Slováci v europskom zahraničí*. Slovenská akadémia ved a umení, Bratislava.
- Štědrónský, František (1949). *Zpráva o situaci Čechů a Slováků v Rumunsku a o provedení přesídlovací akce*. Čs. přesídlovací komise v Rumunsku, Oradea 17.12.1949, strojopis, 58 s., uloženo v archivu Náprstkova muzea, sign. Kr-Rum, A7.
- Urban, R. [Roman] (1930). *Čechoslováci v Rumunsku*. Bukurešť.
 - Nově vydáno jako: Urban, R. (2005). *Češi a Slováci v Rumunsku*. Vydavateľstvo Ivan Krasko, Nadlak.

- Wickham, Hadley. *ggplot2: Elegant Graphics for Data Analysis*. Springer-Verlag New York, 2009.
- Woitsch, Jiří (2003). *Zapomenutá potaš: Drasláři a draslářství v 18. a 19. století*. Etnologický ústav AV ČR, Praha.
- Žilák, Ján (2004). *Sklárne na Podpoľaní*. Mesto Detva, Podpoľianské múzeum v Detve.